

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาถึงผลกระทบ อันเนื่องมาจากการก่อสร้างกระเช้าลอย ต่อหมู่บ้านหนองตอง ซึ่งอยู่ในท้องที่อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ดังนั้นผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาดังต่อไปนี้

1. แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน
2. แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน
3. แนวคิดการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (EIA)
4. แนวคิดการประเมินผลกระทบทางสังคม (SIA)
5. แนวคิดการประเมินสิ่งแวดล้อมเชิงกลยุทธ์ (SEA)
6. แนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
8. กรอบแนวคิดงานวิจัย

2.1 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

โครงการศึกษาวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมภาคเหนือ(WCED,1987) กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development) นั้นเป็นอุดมการณ์และเป็นความปรารถนาสูงสุดว่าจะสามารถหลีกเลี่ยงความล้มเหลวจากการพัฒนาได้ ซึ่งเดิมการพัฒนาเป็นการเน้นความเจริญแบบเก่าคือระบบการจัดการทางเศรษฐกิจที่บกพร่อง (mismanagement) ที่เป็นต้นเหตุของความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อม จากหนังสือ Our common future ที่เสนอผลงานจากการประชุมคณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development 1987) ได้สะท้อนให้เห็นการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของประชาคมโลกและประเทศไทยว่าเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องสนองความต้องการในปัจจุบัน โดยต้องไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องลดความสามารถในการสนองความต้องการของพวกเขา

จะเห็นได้ว่าการพัฒนาที่ต้องการให้มนุษย์ทุกคนได้รับความสุขตามความจำเป็นพื้นฐานที่เท่าเทียมกัน ควรให้โอกาสและความเสมอภาคในการเข้าถึงเพื่อการใช้ทรัพยากรของมนุษย์ในแต่ละสังคมอย่างเท่าเทียมกันและทุกสังคม โดยการพัฒนาดังกล่าวต้องตรงกับความต้องการตามความจำเป็นในปัจจุบัน และสามารถรองรับความต้องการความจำเป็นที่เกิดแก่ชนรุ่นหลังด้วย ทั้งนี้มาตรฐานการครองชีพที่เลียดความจำเป็นพื้นฐานต่ำสุดจะยั่งยืนต่อเมื่อมาตรฐานการบริโภคในทุกหนทุกแห่งคำนึงถึงความยั่งยืนในระยะยาว (long-term sustainability) การพัฒนาต้องครอบคลุมมาตรการรักษามรดกทางทรัพยากรที่จะตกกับชนรุ่นหลัง โดยอย่างน้อยให้ได้มากพอที่ชนรุ่นปัจจุบันได้รับมาอีก ทั้งกระจายประโยชน์ของความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจได้อย่างทั่วถึง ตลอดจนปกป้องสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับโลกเพื่อชนรุ่นหลังเพื่อเป็นการพัฒนาที่ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นอย่างแท้จริง (กองทุนเพื่อกิจกรรมประชากรแห่งสหประชาชาติ United Nations Fund for Population Activities-UNFPA 1992: 3)

เจมส์ คี บีนทอน (2534) ได้ประยุกต์แนวความคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมและสอดคล้องกับคุณสมบัติเฉพาะตัวและข้อจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติแต่ละประเภท เพื่อการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน จะเห็นว่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วไม่หมดสิ้น หรือสูญหายไปนั้นต้องดำเนินการควบคุมและป้องกันไม่ให้เกิดการปนเปื้อนของมลสาร หรือสิ่งใดๆ ในอันที่จะทำให้คุณภาพของทรัพยากรธรรมชาติประเภทนี้เสื่อมโทรมลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงคุณภาพทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดจากมลพิษในกระบวนการผลิตทางอุตสาหกรรม เกษตรกรรม ชุมชน และการขนส่ง ทั้งนี้หากพื้นที่หรือบริเวณใดมีการเปลี่ยนแปลงคุณภาพของทรัพยากรในทางที่เสื่อมลงแล้วนั้นต้องดำเนินการแก้ไขปรับปรุงคุณภาพให้ดีขึ้น สามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ได้โดยการดำเนินการนั้นต้องกระทำในทุกๆ รูปแบบซึ่งต้องได้รับความร่วมมืออย่างดีจากสมาชิกในสังคม

ในส่วนของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ทดแทนได้นั้น การจัดการทรัพยากรธรรมชาติประเภทนี้ต้องให้ความสำคัญกับการรักษาคุณภาพขององค์ประกอบต่างๆ ของทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ถูกต้องเหมาะสมและเป็นไปตามธรรมชาติ ทั้งนี้นอกจากมนุษย์จะได้รับประโยชน์โดยตรงจากการรักษาความสมดุลดังกล่าวมนุษย์ยังสามารถนำผลผลิตส่วนเกินของความสมดุลออกมาใช้ประโยชน์ได้ แต่การนำผลผลิตส่วนเกินออกมาใช้ประโยชน์นี้ต้องคำนึงถึงปริมาณต้นทุนที่จะเป็นผู้ผลิตส่วนเกินนั้น โดยที่ต้องไม่กระทบกระเทือนต่อปริมาณทรัพยากรต้นทุนดังกล่าว นอกจากนี้เทคโนโลยีที่ใช้ในการนำผลผลิตส่วนเกินออกมาใช้เป็นเทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพ ไม่ก่อให้เกิดการสูญเปล่า หรือก่อให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อมรวมทั้งต้องมีการศึกษาวิจัย และการทดแทนของทรัพยากรด้วย สำหรับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วหมด

ไปนั้น ทรัพยากรประเภทนี้มีอยู่อย่างจำกัด การใช้ประโยชน์จึงต้องอาศัยเทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพสูง เกิดการสูญเปล่าน้อยที่สุดและหากสามารถใช้ทรัพยากรอื่นทดแทนได้ควรหลีกเลี่ยงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วหมดไป เพื่อเก็บรักษาไว้ใช้ประโยชน์ในคราวจำเป็น และไม่อาจหลีกเลี่ยงได้เท่านั้น นอกจากนี้ต้องมีการวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติประเภทนี้อย่างรัดกุมและเข้มงวดอย่างจริงจัง

อนูรัถย์ ปัญญาวัฒน์ (2541) ได้กล่าวถึงหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน ไว้คือ การพัฒนาต้องเน้นการเสริมอำนาจให้แก่ชุมชนท้องถิ่น โดยรับผิดชอบตามสิทธิการดูแลรักษาชุมชนเอง การเข้าถึงและควบคุมการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นและการสร้างวินัยท้องถิ่น และสิทธิชุมชนจะต้องได้รับการยอมรับซึ่งฐานะของการพัฒนาที่ยั่งยืนรวมทั้งกิจกรรมต่างๆ ควรเป็นไปบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น และข้อปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น สนองต่อความต้องการของชุมชนท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมจากระดับล่าง ในการคิดริเริ่ม วางแผน ตัดสินใจ ได้รับผลประโยชน์ประชาชนในท้องถิ่น ได้รับการแจ้งข่าวสารข้อมูลปรึกษาหารือหรือเกี่ยวข้องในขั้นตอนการวางแผน นำแผนแปลงมาสู่ภาคปฏิบัติและจัดการ โครงการ ต้องมีความเสมอภาคทางเพศ สิทธิของคนพื้นเมืองและชนกลุ่มน้อย ความหลากหลายทางชีวภาพและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะในการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ การลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกรวมทั้งเทคโนโลยีการช่วยเหลือและการตลาดอันนำไปสู่การพึ่งพาตนเองและช่วยเหลือตนเองเป็นสำคัญ ส่วนการดำเนินงานเกี่ยวกับการพัฒนาแบบยั่งยืนใน อนูรัถย์ ปัญญาวัฒน์ (2541) ได้เสนอแนวทางในการดำเนินการไว้ คือ การดำเนินการในรูปแบบที่ยึดถือการยอมรับนับถือซึ่งกันและกัน การเรียนรู้ที่ปฏิสัมพันธ์กันและความเสมอภาคระหว่างผู้ปฏิบัติงานร่วมกันฉันท์เพื่อร่วมงานต้องเน้นการเรียนรู้อย่างเป็นอิสระ ที่สัมพันธ์ต่อกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องโดยไม่มีใครเป็น “ผู้เชี่ยวชาญ” เพราะทุกคนเปรียบเสมือนเป็น “ผู้เชี่ยวชาญ” อยู่แล้ว โดยมีเป้าหมายการทำงานร่วมกันกระบวนการย่อมสำคัญกว่าเทคโนโลยีและวิธีการรูปแบบการประนีประนอมระหว่างชาติที่พัฒนาแล้วกับชาติด้อยพัฒนารูปแบบการสร้างเครือข่ายและสัมพันธ์มิตร เพราะปัญหาระดับท้องถิ่น รูปแบบการดำเนินงานหลายระดับ เป็นเรื่องราวที่อาศัยมวลชนเป็นศูนย์กลางสำคัญในการพัฒนาและในการเสริมสร้างอำนาจให้แก่บุคคล และชุมชนท้องถิ่นหลายระดับ เช่น ชุมชน สถาบันระดับชาติ และภูมิภาคของโลก ดังนั้นจำเป็นต้องตระหนักให้ทราบว่าบุคคลต่างกัน และต่างกลุ่มย่อมมีทักษะและบทบาทแตกต่างกันด้วย ส่วนด้านเศรษฐกิจ เป็นการสร้างตัวบ่งชี้ในการพัฒนา เช่น ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ และการสร้างกลไกทางเลือกใหม่ที่ก่อให้เกิดค่าใช้จ่ายทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในระบบการเงินหรืองบประมาณของชาติ

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2543) ได้พูดถึง การพัฒนาที่ยั่งยืน ว่าเป็นการทำให้ชีวิตผู้คนในอนาคตมีชีวิตที่ดีขึ้น มีการสร้างกระบวนการนโยบายที่สนับสนุนการเสริมสร้างความสมบูรณ์ทางสังคมในเชิงปริมาณ และคุณภาพที่เพิ่มขึ้นให้แก่อนาคต และเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาที่น่าเอาทรพยากรทั้งหมดไม่ว่าธรรมชาติ มนุษย์ การเงินและกายภาพมาจัดการเพื่อก่อให้เกิดความมั่งคั่งการอยู่ดีกินดีและความสุขสมบูรณ์ที่เพิ่มขึ้น ซึ่งมีรายละเอียดคือ

1. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่มีคุณภาพระหว่าง Growth และ Green สอดคล้องกับแนวคิดของ สมคิด จาตุศรีพิทักษ์ (2546) ที่ว่ามนุษย์จะต้องไม่จ้องทำลายหรือพยายามเอาชนะอยู่เหนือธรรมชาติ แต่ควรจะมีการดัดแปลงแก้ไขธรรมชาติบางส่วนเท่าที่จำเป็นเพื่อความเหมาะสมแก่การดำรงชีพเท่านั้น โดยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างระมัดระวัง มีการฟื้นฟู สงวนรักษาระบบนิเวศที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ประหยัดที่สุดและเบียดเบียนธรรมชาติให้น้อยที่สุด เพื่อสามารถรักษามรดกทางสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติของเราสำหรับชนรุ่นหลังต่อไป

2. ด้านสังคม สิ่งสำคัญคือ การสร้างบรรยากาศแห่งการไม่เบียดเบียน การช่วยเหลือเกื้อกูลไม่เอาเปรียบกันและเอื้อโอกาสที่แต่ละบุคคลจะพัฒนาขึ้นไปทั้งในฐานะมนุษย์และในฐานะทรัพยากรมนุษย์ ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ (2546) ได้เพิ่มเติมอีกว่านอกจากการพัฒนาจะสามารถทำให้เศรษฐกิจเติบโตแล้วนั้นยังทำให้มีช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน จะนำไปสู่ความทุกข์ทางสังคมก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาซึ่งเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน

3. ด้านทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2541) ได้เสนอแนวคิดเพิ่มว่าควรมีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีทั้งด้านร่างกายและด้านจิตใจ ด้านร่างกายคือ การมีร่างกายแข็งแรง ได้รับปัจจัยขั้นพื้นฐานเพียงพอกับการดำรงชีพ

4. ด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาอย่างยั่งยืนจะเกิดขึ้น ได้ก็ต่อเมื่อการพัฒนาเศรษฐกิจนั้นสามารถสร้างผลประโยชน์และความรู้บนรากฐานของการพึ่งพาตนเองซึ่งยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้คนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ประชาชนมีความมั่นคง ปลอดภัยและสามารถพึ่งตนเองได้ (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, 2545) และเป็นระบบเศรษฐกิจที่มีการเติบโตอย่างมีเสถียรภาพและยั่งยืน กล่าวคือ มุ่งบริหารเศรษฐกิจส่วนรวมอย่างมีประสิทธิภาพ การสร้างระบบเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้มีภูมิคุ้มกัน มีกระบวนการผลิตและการบริโภคที่เหมาะสม ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม มีการกระจายความมั่นคงและโอกาสการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่เอื้อประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546)

วคิน อิงคพัฒนากุล (2548) ได้จัดรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน โดยมี 4 ลักษณะคือ

1) ต้องกำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์ให้มีความเหมาะสม โดยคำนึงถึงการ ใช้ประโยชน์ตามหลักการอนุรักษ์ กล่าวคือ การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติต้องเป็น ไปด้วยความประหยัดสมเหตุสมผล ไม่มีการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยลดการสูญเสียไป ในทุกขั้นตอนของการใช้ประโยชน์ให้น้อยที่สุดโดยไม่ให้เกิดของเสียจากกระบวนการใช้ประโยชน์ นอกจากนี้การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติต้องมีลักษณะที่ยืดหยุ่น โดยคำนึงถึงผลดีและผลเสียจากการเลือกใช้ การเลือกใช้ทรัพยากรที่สามารถชดเชยหรือทดแทนกันได้ควรเลือกที่มีปริมาณมาก และสามารถงอกเงยเพิ่มพูนได้ก่อนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีน้อยกว่า หรือ ไม่สามารถงอกเงยหรือเพิ่มได้

2) เนื่องจากสภาพของทรัพยากรธรรมชาติแต่ละชนิดมีความแตกต่างกันใน เรื่องของปริมาณและการกระจายตัว ดังนั้นการจัดการทรัพยากรแบบผสมผสานจึงต้องให้ ความสำคัญและระมัดระวังการใช้ประโยชน์โดยต้องพยายามใช้ทรัพยากรชนิดอื่นที่มีปริมาณมาก มาใช้ทดแทนกันและเพิ่มขีดความสามารถในการนำทรัพยากรมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด อย่างไรก็ตามการกระจายตัวของทรัพยากรแต่ละชนิดอาจทำให้ไม่สามารถทราบถึงสถานภาพที่แท้จริงเด่นชัด ทั้งนี้เพราะในบางพื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติชนิดนั้นมีการแพร่กระจายได้ดี ทรัพยากรนั้นจะไม่อยู่ในสถานะภาพที่ใกล้หมด ขณะเดียวกันพื้นที่ที่ทรัพยากรนั้นไม่สามารถแพร่กระจายได้ดีแล้ว ทรัพยากรชนิดนั้นจะสูญไป ดังนั้นการพิจารณาสถานภาพของทรัพยากรธรรมชาติควรให้ความสำคัญกับสถานภาพในภาพรวมทั้งประเทศด้วย

3) ผลสืบเนื่องจากการใช้ประโยชน์ทรัพยากรโดยปราศจากการวางแผนที่มี ประสิทธิภาพ คือ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรบางชนิด ดังนั้นในการจัดการแบบผสมผสานเพื่อความยั่งยืนจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งต้องกำหนดให้มีการแก้ไขฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรนั้นให้อยู่ ในสภาพที่ดีขึ้นสมบูรณ์ขึ้น

4) การวางแผนเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่สำคัญที่สุดของการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน คือ การยกระดับคุณภาพชีวิตและคุณภาพสิ่งแวดล้อมโดยรวมให้ดีขึ้น ดังนั้นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนนี้ครอบคลุมไปถึงการยกระดับฐานะทาง เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การศึกษา วัฒนธรรม ของประชาชนให้ดีขึ้น โดยต้องให้ความสำคัญกับ รายละเอียดของกลุ่มเป้าหมายในแต่ละพื้นที่

การใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนจะรวมไปถึงการนำทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ เพื่อให้มีมาตรฐานคุณภาพชีวิตที่ดีโดยไม่ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมนั้นด้อยประสิทธิภาพลงหรือกระทบต่อคนรุ่นหลังด้วย ตัวอย่างนโยบายและวิธีการจัดการด้านทรัพยากรเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของรัฐบาลไทย (ศูนย์วิชาการ มหวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2549) ส่วนนโยบายเกี่ยวกับการฟื้นฟูป้องกันและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เริ่มปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) และต่อมาในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) จึงได้เริ่มกล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนไว้

1) รัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา (คณะรัฐมนตรีคณะที่ 4 ถึงคณะที่ 8 ระหว่างวันที่ 21 มิถุนายน 2476-16 ธันวาคม 2481) มีนโยบายให้จัดการสำรวจที่ดินว่างเปล่าที่ยังไม่มีเจ้าของ มาจัดวางระเบียบการจับจองที่ดินให้เหมาะสมแก่การเพาะปลูก และจัดวางแผนส่งเสริมชลประทาน

2) รัฐบาลหม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช (คณะรัฐมนตรีคณะที่ 35 ระหว่างวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2518-14 มีนาคม 2518 และคณะที่ 37 ระหว่างวันที่ 20 เมษายน 2519-23 กันยายน 2519) มีนโยบายเร่งดำเนินโครงการชลประทานขนาดเล็ก ส่งเสริมการประมงและปศุสัตว์จนสามารถเป็นสินค้าออก และป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นสมบัติของส่วนรวม รัฐบาลจะอนุรักษ์และพัฒนาป่าไม้ให้คงสภาพและเกิดความสมบูรณ์เป็นแหล่งของต้นน้ำลำธาร

3) รัฐบาลพลเอกสุจินดา คราประยูร (คณะรัฐมนตรีคณะที่ 48 ระหว่างวันที่ 7 เมษายน 2535-10 มิถุนายน 2535) มีนโยบายในการที่จะอนุรักษ์คุ้มครองและป้องกันการทำลายทรัพยากรธรรมชาติทั้งดิน ป่าไม้ และทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ และให้ประชาชนในพื้นที่มีบทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรฯ ให้มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้จะกวาดขันให้เจ้าหน้าที่ควบคุมดูแลทรัพยากรฯ อย่างเข้มงวด โดยใช้ภาพจากดาวเทียมในการควบคุม

4) รัฐบาลนายชวน หลีกภัย (คณะรัฐมนตรีคณะที่ 50 ระหว่างวันที่ 23 กันยายน- 3 กรกฎาคม 2538) มีนโยบายเร่งรัดการปฏิรูปที่ดินและการออกเอกสารสิทธิ์ เพื่อกระจายสิทธิ์การถือครองที่ดินให้แก่เกษตรกรผู้ยากไร้ เพิ่มมาตรการในการป้องกันและปราบปรามการบุกรุกและการตัดไม้ทำลายป่า

5) รัฐบาลพันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร (คณะรัฐมนตรีคณะที่ 54-56 ระหว่างวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2545-กันยายน 2549) มีนโยบายในการฟื้นฟูสภาพและคุณภาพการป้องกันการเสื่อมโทรมหรือการสูญสิ้นไปและการนำกลับมาใช้ใหม่ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติ เกิดความสมดุลในการพัฒนา

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติกับรูปแบบและแนวทางการใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มุ่งเน้นไปที่สาระเกี่ยวกับการฟื้นฟูป้องกันและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีดังนี้

1) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534) เป็นแผนพัฒนาฯ ที่เน้นพัฒนาประเทศให้ก้าวควบคู่ไปกับการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจและสังคมที่สะสมมาจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ผ่านมา เน้นการใช้ทรัพยากรทุกชนิดอย่างมีคุณภาพ และเน้นเศรษฐกิจการเมือง สังคม ให้มีความเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

2) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) เป็นแผนพัฒนาฯ ที่มุ่งให้เกิดความสมดุลระหว่างการพัฒนาในเชิงปริมาณคุณภาพและความเป็นธรรมในสังคม เน้นการกระจายรายได้และความรู้ไปสู่ภูมิภาค เน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คุณภาพชีวิตและการรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

3) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) เน้นการพัฒนาที่ยั่งยืนและแท้จริง โดยกำหนดการพัฒนาคนเป็นวัตถุประสงค์หลัก และในส่วนของจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการวางแผนจัดการเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูให้มีความสมบูรณ์และเกิดความสมดุลต่อระบบนิเวศวิทยาและให้เกิดประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นธรรม เป็นประโยชน์ต่อสังคมและชุมชนอย่างแท้จริง

4) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) เป็นแผนพัฒนาฯ ที่ได้ให้ความสำคัญแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ เพื่อให้ประเทศรอดพ้นวิกฤตเศรษฐกิจ นำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลมีคุณภาพ ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 นี้มุ่งกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเน้นการบริหารงานที่โปร่งใสและมีมีส่วนร่วมของท้องถิ่นและชุมชน อนุรักษ์ฟื้นฟูและใช้ประโยชน์ทรัพยากรฯ อย่างยั่งยืน

จากแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนสามารถเป็นแนวทางในการพัฒนามนุษย์บนพื้นฐานของต้นทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผนวกกับความเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้เกิดการบูรณาการระหว่างสภาพปัจจุบันที่ได้รับการพัฒนาจากปัจจัยภายนอกและควมมีคุณค่า คุณลักษณะของปัจจัยภายในท้องถิ่น มาประยุกต์รวมกันให้เกิดความเหมาะสมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและเทคโนโลยี ที่จะทำให้เกิดความเกื้อกูลกันระหว่างมนุษย์และธรรมชาติอย่างสมดุลและก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์

อย่างยั่งยืนซึ่งนำไปสู่สังคมที่ยั่งยืนเช่นกัน ดังนั้นการนำความรู้ ความเข้าใจมาปรับปรุงพัฒนาการดำรงชีวิตของมนุษย์ให้กลมกลืนกับสิ่งแวดล้อมจึงน่าจะเป็นมาตรการที่ดีที่สุดในการที่จะทำให้มนุษย์สามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคงมีความสอดคล้อง และสามารถกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อมได้ทั้งในปัจจุบันและอนาคตต้องผ่านแนวคิดการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนเพื่อให้เกิดการพัฒนาเป็นไปด้วยประสิทธิผลมากที่สุด

2.2 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนมีความเป็นอิสระในการร่วมแรงร่วมใจ ร่วมทรัพยากร ร่วมความคิด ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์ใน โครงการต่างๆ ที่ต่อเนื่อง เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นและตอบสนองความต้องการของชุมชน ทั้งนี้รวมถึงตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการรับรู้ข้อมูล ข่าวสาร รายละเอียดการดำเนิน โครงการที่อาจมีผลทั้งทางบวกและลบต่อตนหรือชุมชน รวมถึงการมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้อง มีส่วนร่วมในการพิจารณาถึงรายละเอียด ผลดีผลเสียจากการดำเนิน โครงการและมีส่วนร่วมในการร่วมตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ตลอดจนมีส่วนร่วมในการติดตามตรวจสอบ ป้องกันแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นจากการดำเนิน โครงการจึงอาจกล่าวได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดขึ้นได้ในขั้นตอนที่ริเริ่มจะดำเนินโครงการขั้นตอนการศึกษาความเหมาะสมของการดำเนิน โครงการ การศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม การตีค่าผลกระทบสิ่งแวดล้อมในเชิงเศรษฐศาสตร์ การกำหนดมาตรการป้องกันแก้ไขผลกระทบจากการดำเนิน โครงการ และการมีส่วนร่วมในการติดตามตรวจสอบผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการดำเนิน โครงการ

มรว. อकिन รพีพัฒน์ (2527) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่าทุกอย่างเป็นเรื่องของประชาชนเป็นผู้ร่วมกันคิดขึ้นมาและร่วมกันดำเนินการมิใช่คนภายนอกเป็นผู้คิดเป็นผู้กำหนด แล้วให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง ซึ่งขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนแบ่งได้ดังนี้คือ การค้นหาปัญหาการตัดสินใจเลือกแนวทางการแก้ปัญหา การวางแผนการแก้ไขปัญหา การปฏิบัติงานตามแผนและการประเมินผล ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2526) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้เช่นกันว่า เป็นกระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริมชักนำและสร้างโอกาสให้ประชาชนทั้งส่วนบุคคล กลุ่มชน ชมรม สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัคร เข้ามามีบทบาทในการดำเนินงานในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายๆ เรื่องแล้วแต่กรณี ในขณะที่ ทวีทอง หงส์วิวัฒน์ (2527) ได้ให้ความหมายของ การมีส่วนร่วมว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันที่จะมีผลกระทบต่อตน ในประเด็นเดียวกัน นิพนธ์เวช สืบแสง (2539)

ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม คือการกระตุ้นให้ประชาชนตระหนักถึงสถานการณ์ของเขาว่า เขาควรกระทำอย่างไรบ้าง เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายใต้การกำหนดและการดำเนินการของประชาชนเอง ดังที่กล่าวว่าการมีส่วนร่วมที่แท้จริงไม่หมายความเพียงการดึงประชาชนเข้ามาร่วมโครงการที่รัฐเป็นผู้กำหนด “รูปแบบเป้าหมายของงาน” และ “กำหนดให้มีการเข้าร่วมงาน” แต่จะต้องเป็นการมีส่วนร่วมอย่างมีสำนึกรับผิดชอบและมีบทบาทอย่างเต็มที่ ตั้งแต่คิดค้นปัญหา วางแผนปฏิบัติงาน ดูแลกำกับ ตลอดจนประเมินผลติดตามงาน ดังนั้นการมีส่วนร่วมที่แท้จริงจึง หมายความว่า การมอบอธิปไตยขั้นพื้นฐานคืนสู่ปวงประชาชน การพยายามจัดตั้งและพัฒนาองค์กร ภาคประชาชนให้เข้มแข็งบนพื้นฐานของตนเองเป็นสิ่งสำคัญ นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546) กล่าวว่า เป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็น เพื่อแสวงหาทางเลือกและการตัดสินใจต่างๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับร่วมกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงถือได้ว่าเป็นวิธีการหนึ่งในการจัดการปัญหาความขัดแย้งในสังคมได้ดี การมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) เป็นแนวทางที่สำคัญที่สุดในการลดปัญหาความขัดแย้งในการ ดำเนินโครงการต่างๆ เพราะการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการเปิดโอกาสให้กับผู้ที่ได้รับผลกระทบและผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับโครงการได้มีโอกาสในการแสดงความคิดเห็น ทศนคติและ ทางเลือกที่มีอยู่ต่อสาธารณชน รวมทั้งได้มีโอกาสร่วมในกระบวนการตัดสินใจในโครงการนั้นๆ อย่างไรก็ตามความแตกต่างของมิติ Wine, T.A. (1982) และ Erwin, W. (1976) (อ้างในสุคนทิพย์ เพชกรลิน, 2545) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้อย่างน่าสนใจว่า การมีส่วนร่วมประกอบด้วยมิติ ต่างๆ 3 มิติคือ (1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าจะทำอะไรและจะอย่างไร (2) สามารถมีส่วนร่วมได้ในลักษณะใด และ (3) จะแบ่งปันผลประโยชน์อย่างไรจากการดำเนินการ การมีส่วนร่วม ต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมแก้ปัญหา โดยเน้นการมีส่วนร่วมอย่างแข็ง ขัน ใช้ความชำนาญในการคิดสร้างสรรค์ และใช้วิธีการที่เหมาะสม รวมไปถึงการติดตามผลการ ปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องด้วย นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546) กล่าวถึงการมี ส่วนร่วมของประชาชนในมุมมองของภาครัฐและภาคประชาชนถือเป็นประเด็นสำคัญที่สุดของ การมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งประชาชนในพื้นที่โครงการมักเรียกร้องที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมใน โครงการต่างๆ การมีส่วนร่วม มีประเด็นที่ต้องพิจารณา 10 ประการ

1. มีคณะผู้บริหารการมีส่วนร่วมพิจารณา เพื่อวางแผนดำเนินการให้เหมาะสมว่าจะให้ บุคคลใด กลุ่มใด เข้ามามีส่วนร่วมเมื่อใด และโดยวิธีใด ฯลฯ โดยคณะผู้บริหารการมีส่วนร่วมนี้ ควรมีตัวแทนผู้ได้รับผลกระทบในจำนวนมากพอควร และให้มีความหลากหลายมากพอ

2. ระยะเวลาและสถานที่ในการมีส่วนร่วมกับโครงการ โดยหลักการต้องให้ผู้มีส่วนได้-เสีย เข้ามามีส่วนร่วมให้ต่อเนื่อง ตามวงจรชีวิตของโครงการตั้งแต่เริ่มต้น จนโครงการยุติ หรือหากคณะ

ผู้บริหารเห็นว่าเหมาะสมอาจจะจัดให้มีส่วนร่วม ในกิจกรรมที่แต่ละคนเกี่ยวข้องด้วยจริงๆ เท่านั้นก็ได้

3. การมีส่วนร่วมนี้ ตามธรรมชาติอาจเกิดขึ้นไม่สม่ำเสมอหรือตลอดเวลาก็ได้ เช่น เวลาเกิดภัยพิบัติ แต่ละคนก็มาช่วยกัน แต่เมื่อหมดภัยแล้ว ก็กลับไปแยกกันอยู่เช่นเดิม แต่ถ้าตั้งองค์กรประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมแก้ปัญหาในภัยพิบัติต่างๆ ในพื้นที่กว้างขวางขึ้นอาจต้องการตัวแทนประชาชนมีส่วนร่วมในเวลาที่ยาวนานขึ้น และอาจใช้วิธีการมีจดหมายข่าวแจ้งเรื่องไปยังประชาชนทั่วไปก็ได้

4. จะให้การมีส่วนร่วมเป็นเป้าหมายปลายทาง (an end) หรือจะให้มันเป็นแนวทาง (a mean) คือจะให้เพียงบุคคลต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้องก็พอใจคิดว่าบรรลุวัตถุประสงค์บางสิ่งแล้ว หรือจะพิจารณาว่าการมีส่วนร่วมเป็นแนวทางที่ต้องทำให้ดี โดยตอบให้ได้ว่า "หลังการมีส่วนร่วมแล้ว จะมีอะไรดีขึ้น อะไรควรเกิดขึ้นอีกบ้าง?" อันเป็นการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมที่เป็นวิธีการหรือกระบวนการที่ต้องดำเนิน ไปอย่างมีคุณภาพ ซึ่งทำให้งานสำเร็จดียิ่งขึ้น

5. การมีส่วนร่วมนั้น มีมิติทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ โดย (1) ทางด้านปริมาณ นั้นถ้ามีคนมีส่วนร่วมมากก็ควรทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกันดีขึ้นมาก และเมื่อความสัมพันธ์ดีขึ้นมาก ก็จะทำให้องค์กรทางสังคมก่อตัวขึ้น ส่วน (2) ทางด้านคุณภาพ ควรให้การมีส่วนร่วม มีมิติ ที่จะช่วยลดความขัดแย้งความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างบุคคล หรือความเป็นนาย เป็นบ่าวกันเปลี่ยนเป็นให้มีส่วนร่วมอย่างเสมอภาคกันยิ่งขึ้น จึงจะถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมที่มีคุณภาพดี

6. สถานการณ์การมีส่วนร่วมนั้น ต้องคำนึงว่าการมีส่วนร่วมที่แท้จริง มิใช่เกิดขึ้นจากการออกคำสั่งแต่จะต้องสร้างขึ้นมาเอง ต้องใช้ความพยายามเพื่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ให้เกิดแนวคิดประชาสังคม มีจิตสำนึกสาธารณะและเคารพความหลากหลายทางความคิด จนกระทั่งเป็นวิถีชีวิตประจำวันของประชาชน โดยเฉพาะการคำนึงว่า เมื่อแนวคิดมุมมองที่หลากหลายร่วมกัน ก็ทำให้มุมมองกว้างขึ้น และเกิดความรอบคอบขึ้น

7. การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการทางสังคมและทางการศึกษา ซึ่งหากเกิดขึ้นในสังคมไปในขณะเดียวกัน แต่หลายโอกาสต้องให้เกิดความพร้อมในแต่ละเรื่อง ต้องใช้เวลารอคอยบ้างเช่นกัน

8. การมีส่วนร่วมรับรู้สภาพปัญหาโดยมีส่วนร่วมจะทำให้คนในชุมชนได้รู้สภาพที่เป็นจริงมากขึ้น การมีส่วนร่วมเพื่อค้นหาปัญหา ทำให้เมื่อเห็นปัญหาแล้วจะนำความมุ่งมั่นที่จะคิดหาทางแก้ไขด้วยกันและร่วมแก้ปัญหาต่างๆ ได้จะทำให้เป็นบทเรียนที่จะแก้ปัญหาตนเองต่อไปได้

9. คนที่อยู่ร่วมกันในชุมชนส่วนใหญ่ มิได้ใช้ชุมชนเป็นเพียงที่รวมคนคล้ายเอาก้อนหินมากองรวมกันเท่านั้น แต่คนในชุมชนหนึ่งๆ มักมีความผูกพันเอื้ออาทรต่อกัน มีค่านิยมร่วมกัน และมีรับผิดชอบต่อชุมชน ฯลฯ เช่นกัน

10. ควรทำให้การมีส่วนร่วมมีลักษณะปนอรรถมนั้ขันประกอบไปบั้ง เพราะในสังคมไทย การมีอรรถมนั้ขันจะช่วยให้บรรยากาศการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นได้ดี ดังนั้น การประชุมถ้าใช้อรรถมนั้ขันดนตรี เกมสั้ กีฬาเข้าร่วมด้วยจะสร้างอรรถมนั้ขันการมีส่วนร่วมให้เพิ่มขึ้นได้

การมีส่วนร่วมถือว่าเป็นหลักการและกลยุทธ์อย่างหนึ่งที่จะทำให้โครงการนั้นๆ ประสบผลสำเร็จได้ง่าย การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมมิใช่เพียงเพื่อลดกระแสการต่อต้านหรือการคัดค้านการดำเนินการของแต่ละโครงการเท่านั้นแต่มีผลพลอยได้ตามมาคือ การร่วมแรงร่วมใจ ร่วมความคิดและอาจรวมไปถึงทุนทรัพย์สำหรับโครงการพัฒนานั้นด้วย ที่สำคัญอีกประการหนึ่งนอกเหนือไปจากที่กล่าวแล้วคือ การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมหรือบทบาทยังเท่ากับเป็นการให้เกียรติกันในฐานะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) หรือในฐานะที่เขาเป็นเจ้าของทรัพยากรและถือว่าเป็นกลยุทธ์ของผู้บริหารโครงการที่จะทำการพัฒนาประสบผลได้ง่ายขึ้น (มนัส สุวรรณ, 2549)

2.3 แนวคิดการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment: EIA)

จากการศึกษาเอกสาร แนวคิด การประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งสนธิ วรรณแสง และคณะ (2541) ได้ให้ความหมายว่า หมายถึง การใช้หลักวิชาการในการทำนายหรือคาดการณ์ผลกระทบทั้งในทางบวกและทางลบของการดำเนินโครงการพัฒนาที่จะมีต่อสิ่งแวดล้อมในทุกๆ ด้าน ทั้งทางทรัพยากรธรรมชาติ และทางเศรษฐกิจ สังคม เพื่อที่ได้หาทางป้องกันผลกระทบสิ่งแวดล้อมในทางลบที่อาจเกิดขึ้นให้เกิดขึ้นน้อยที่สุด ในขณะที่เดียวกันก็มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งส่วนใหญ่ไม่สามารถฟื้นคืนกลับมาได้อย่างมีประโยชน์มีประสิทธิภาพสูงสุดและคุ้มค่าที่สุด สอดคล้องกับแนวคิดของ กนกพร สว่างแจ้ง (2540) ที่ได้ให้ความหมายว่า หมายถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของสิ่งแวดล้อมสร้างเป็นสภาพแวดล้อมใหม่ขึ้นมา โดยสภาพแวดล้อมใหม่ที่สร้างขึ้นอาจจะต่อผลทางด้านบวกหรือด้านลบต่อสภาพแวดล้อมเดิมที่เป็นอยู่ก็ได้ขึ้นอยู่กับสถานะของสิ่งแวดล้อมและกิจกรรมที่สนใจ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอาจเกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติหรือเกิดโดยมนุษย์สร้างขึ้น ในขณะที่เดียวกันการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมถึงแม้จะได้รับในสถานะเดียวกัน แต่ระดับผลกระทบอาจแตกต่างกัน เช่น ระดับเสียง 85 เดซิเบล จะก่อให้เกิดผลกระทบในระดับสูงหากเกิดบริเวณที่พักอาศัย แต่จะเป็นระดับผลกระทบปานกลางหรือต่ำหากเกิดในโรงงานอุตสาหกรรม ทั้งนี้ผลกระทบสิ่งแวดล้อมแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ผลกระทบปฐมภูมิ (Primary Impact) และผลกระทบทุติยภูมิ ผลกระทบปฐมภูมิ (Primary Impact) เป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นโดยตรงจากกิจกรรม เช่น การก่อสร้างได้แก่ การก่อสร้างระบบบำบัด อาคารสถานที่ต่างๆ เป็นต้น ผลกระทบปฐมภูมิจะเกิดขึ้นจากการ

เปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นในพื้นที่ก่อสร้าง เช่นการเปลี่ยนแปลงสภาพการ
ใช้ที่ดิน และระบบนิเวศภายในอาณาเขตพื้นที่ของโครงการ เป็นต้น

ส่วนผลกระทบทุติยภูมิ (Secondary Impact) เป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นโดยทางอ้อมของ
กิจกรรมอันเนื่องมาจากผลกระทบปฐมภูมิ เช่นการก่อสร้างดั่งที่กล่าวข้างต้นผลกระทบทุติยภูมิที่
ตามมาได้แก่ การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน (land use) การเปลี่ยนแปลงประชากร สภาพ
เศรษฐกิจ-สังคมตลอดจนถึงทรัพยากรธรรมชาติ การศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการประเมินผล
กระทบสิ่งแวดล้อม จากการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม อันได้แก่ การศึกษาการประเมินผล
กระทบสิ่งแวดล้อม คือการศึกษาเพื่อคาดการณ์การเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมอันเนื่องจาก
โครงการ ดังนั้นสิ่งที่ต้องพิจารณาสำหรับการศึกษาคือชนิดโครงการสภาพแวดล้อม การ
เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่นที่เกี่ยวข้องซึ่งนอกจากต้องใช้ความรู้ทางวิชาการเป็น
พื้นฐานแล้วยังมีองค์ประกอบอื่นๆ ในระบบการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมในอันที่จะนำไปให้
การประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมบรรลุสำเร็จ

การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม จำเป็นที่จะต้องรวบรวมระบบสิ่งแวดล้อมเข้าไว้ให้เป็น
หมวดหมู่เพื่อความเข้าใจและสะดวกในการศึกษา เรียกว่าระบบทรัพยากรสิ่งแวดล้อม แบ่งเป็น 4
ระบบ (4-tiers system) คือ

ระบบที่ 1 ทรัพยากรทางกายภาพ (Physical Resource) แบ่งเป็น

- 1.1 ทรัพยากรดิน
- 1.2 ลักษณะภูมิประเทศ
- 1.3 ทรัพยากรทางธรณีวิทยา
- 1.4 สภาพภูมิอากาศ
- 1.5 ทรัพยากรน้ำ

ระบบที่ 2 ทรัพยากรทางชีวภาพ(Biological Resource) แบ่งเป็น

- 2.1 ทรัพยากรพืช ป่าไม้
- 2.2 ทรัพยากรสัตว์

ระบบที่ 3 คุณค่าการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ (Human Use value) แบ่งเป็น

- 3.1 การใช้ประโยชน์ที่ดิน
- 3.2 อุตสาหกรรมและเหมืองแร่
- 3.3 เกษตรกรรม และเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การชลประทานการปลูกป่า
- 3.4 การคมนาคมขนส่ง
- 3.5 น้ำอุปโภค/บริโภค

3.6 ไฟฟ้า

3.7 ระบบระบายน้ำและการควบคุมน้ำท่วม

3.8 มูลฝอย

3.9 มลพิษอื่นๆ

ระบบที่ 4 คุณค่าคุณภาพชีวิต (Quality of Life)

4.1 สภาพสังคม-เศรษฐกิจ

4.2 ประชากร

4.3 สุขทรียภาพ

4.4 บริการชุมชน

2.4 แนวคิดการประเมินผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA)

มีความสำคัญในการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมของโครงการต่างๆ ในแต่ละโครงการมักจะคำนึงถึงผลกระทบที่มีต่อแต่ละปัจเจกบุคคลเท่านั้น ไม่พิจารณาถึงผลกระทบที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชนในสังคม เช่นเมื่อพิจารณาจากผู้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐหรือเอกชนส่วนใหญ่จะดูเฉพาะผลกระทบต่อผู้ที่ได้รับความเสียหาย ต้องสูญเสียที่อยู่ ที่ทำกิน รวมไปถึงการพลัดพรากของคนในชุมชน และความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนไม่ได้รับการพิจารณาว่าเป็นผลกระทบที่ควรจะนำมาวิเคราะห์และชดเชย นั่นคือ วิถีชุมชนไม่ได้รับน้ำหนักในการพิจารณาของต้นทุนโครงการ การประเมินผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment : SIA) เป็นส่วนหนึ่งของการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม เป็นการศึกษาผลกระทบของโครงการที่เกิดขึ้นกับชุมชน คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนและสังคม SIA จะคาดคะเนการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและคุณภาพชีวิตที่เกิดขึ้น พร้อมกับนำเสนอมาตรการในการลดผลกระทบทางสังคม เพื่อประกอบการพิจารณาทางเลือกโครงการและปรับเปลี่ยนโครงการให้สอดคล้องกับสภาพชุมชนและสังคมในพื้นที่และให้เกิดประโยชน์รวมถึงผลกระทบทางลบแก่ชุมชนและสังคมให้มากที่สุด (สถาบันนโยบายศึกษา, 2539) ผลกระทบที่เกิดขึ้นจะเป็นที่ยอมรับได้ และคุ้มค่ากับประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการหรือไม่ ต้องให้ความสำคัญของผลกระทบทางสังคมที่เป็นตัวช่วยลดความขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้นระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ส่วนใหญ่ปัญหาที่เกิดขึ้นจะสะท้อนให้เห็นถึงข้อบกพร่องของกระบวนการตัดสินใจที่ยังคงขาดมิติของสังคมที่อาจได้รับผลกระทบจากโครงการขนาดใหญ่ ดังนั้นการผลักดันให้มีการศึกษาถึงผลกระทบทางสังคมเป็นสิ่งที่ดีที่สุด (เชียรชัย ฌ นคร, มปป. อ้างในสถาบันนโยบายการศึกษา, 2539) ในการจัดทำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคม จะใช้ระยะเวลามาพิจารณาและคาดการณ์ถึงผลกระทบ โดยทั่วไปจะ

แบ่งออกเป็น 3 ช่วงเวลา คือ สภาพทั่วไปก่อนมีโครงการ ในระหว่างดำเนินโครงการ และหลังจากดำเนินโครงการรวมทั้งระดับความรุนแรง หรือทิศทางของผลกระทบของโครงการ โดยสัมพันธ์กับเงื่อนไขด้านเวลาเป็นการประเมินโครงการและการคาดการณ์แนวโน้มต่างๆ ของแต่ละโครงการโดยใช้หลักการประเมินผลกระทบทางสังคม

เดช วัฒนชัยยิ่งเจริญ (2546) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA) คือเป็นการศึกษาและหาแนวทางแก้ไขปัญหาสังคม เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมในทุกด้าน และสามารถปรับใช้ในทุกระดับ และถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Environment Impact Assessment: EIA) ดังนั้นการประเมินผลกระทบทางสังคมมีคุณค่ามาก โดยเฉพาะความเข้าใจมิติทางสังคม วัฒนธรรมและความขัดแย้ง ที่เกิดจากผลกระทบทางสังคม อีกทั้งจากปัญหาทางสังคมในด้านต่างๆ และปัญหาที่มนุษย์มีได้ก่อ อาทิ ภัยพิบัติทางธรรมชาติ และสิ่งที่มนุษย์ร่วมกระทำโดยอาศัยประโยชน์จากธรรมชาติ อาทิ การเกษตร ก็สามารถเป็นระบบต้นเหตุที่มนุษย์ และสังคมได้รับผลกระทบตามมา

ดังนั้น การประเมินผลกระทบทางสังคม (SIA) จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในสังคมไทยทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ซึ่งแรงผลักดันทางเศรษฐกิจทำให้มีโครงการลงทุนและโครงการพัฒนาต่างๆ เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในทุกพื้นที่ของประเทศ ทำให้โครงการพัฒนาเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อสังคมเท่าผลกระทบด้านอื่นๆ จนทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้นในโครงการต่างๆ แม้ในโครงการที่ไม่มีมีการต่อต้านหรือความขัดแย้ง ก็อาจพบว่ามีผลกระทบทางลบตามมา จึงทำให้ประชาชนได้รับประโยชน์จากโครงการพัฒนาไม่คุ้มค่าเท่าที่ควร การประเมินผลกระทบทางสังคมจึงเป็นการคาดการณ์สิ่งที่จะเกิดขึ้น ในชุมชนหลังเกิดการเปลี่ยนแปลงจากการกำหนดนโยบายและโครงการพัฒนาขึ้นในชุมชนนั้น

มนัส สุวรรณ (2549) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA) ว่าเป็นเทคนิคและวิธีการอย่างหนึ่งที่ค่อนข้างใหม่มากสำหรับผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบ ที่จะใช้เป็นพื้นฐานในการตัดสินใจว่าจะเลือกหรือไม่เลือกดำเนินโครงการ SIA เกิดขึ้นพร้อมๆ กับการวิเคราะห์ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment: EIA) เมื่อรัฐบาลกลางของประเทศสหรัฐอเมริกาได้ออกกฎหมายว่าด้วยนโยบายสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (NEPA) และให้มีผลบังคับใช้ในปี ค.ศ 1969 (Vanclay & Bronstein, 1996: 4-5) จากนั้นความสนใจในการจัดทำ EIA และ SIA จึงได้ขยายตัวสู่ประเทศพัฒนาแล้วอื่นๆ เช่น แคนาดา และประเทศในกลุ่มสหภาพยุโรป (EU) ในระยะเริ่มต้นของการประกาศใช้กฎหมายดังกล่าว EIA ได้รับความสำคัญมากกว่า SIA ทั้งนี้เนื่องจากโครงการพัฒนาลักษณะต่างๆ มีผลกระทบโดยตรงต่อสภาพแวดล้อมเป็นอันดับแรกต่อเมื่อโครงการพัฒนาเพิ่มจำนวนมากขึ้นตามการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ประเทศต่างๆ จึงเริ่มเกิดความ

ตระหนักว่า มิใช่เพียงสิ่งแวดล้อมเท่านั้นที่ได้รับผลกระทบต่อโครงการพัฒนา แต่ผลจากการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมจากโครงการพัฒนายังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของสังคมมนุษย์ในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องด้วย ด้วยสาเหตุนี้เองที่ SIA จึงเริ่มได้รับความสนใจและได้รับการเสนอแนะให้มีการจัดทำประกอบกับ EIA ด้วยในการประเมินผลกระทบโครงการพัฒนา

อย่างไรก็ตาม การจัดทำ SIA ในโครงการพัฒนาลักษณะต่างๆ เท่าที่ผ่านมายังขาดความเป็นระบบและยังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ทั้งนี้เป็นด้วยเพราะสาเหตุ 2 ประการ ประการแรก SIA ยังถูกมองและนำมาประเมินโครงการพัฒนาในฐานะที่เป็นเพียงส่วนหนึ่งของ EIA ส่วนสาเหตุสำคัญประการที่สอง คือ การให้นักสังคมศาสตร์เฉพาะบางสาขาเข้าร่วมในคณะผู้ทำการประเมินผลกระทบ สภาพการณ์ดังกล่าวทำให้องค์ประกอบด้านสังคมทั้งหมดของผู้ที่มีส่วนได้-เสียจากโครงการพัฒนาไม่ได้ถูกทำการประเมินอย่างครบถ้วนและแบบองค์รวม ตรงกันข้ามกลับถูกประเมินเฉพาะบางองค์ประกอบและบางประเด็น ที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน คือ ประชาชนผู้ที่มีส่วนได้-ส่วนเสีย มักถูกมองว่าเป็นคนกลุ่มน้อยจึงไม่ได้รับ โอกาสให้มีส่วนร่วมใดๆ ในกิจกรรมของโครงการพัฒนา และนี่เองที่อาจเป็นสาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดการชุมนุมประท้วง และเรียกร้องต่างๆ นานาอยู่อย่างต่อเนื่อง

ผลกระทบทางสังคม (Social impacts) มีขอบเขตค่อนข้างกว้างขวางครอบคลุมมิติทางสังคมตั้งแต่ระดับบุคคล สถาบัน ชุมชน จนถึงระดับสังคมขนาดใหญ่อย่างไรก็ตาม เพื่อประโยชน์ทางปฏิบัติ ผลกระทบทางสังคม สามารถนิยามได้ว่าหมายถึง การเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่ส่งผลกระทบต่อทัศนคติ สุขภาพและความปลอดภัย วิถีชีวิต โครงสร้างและแบบแผนทางเศรษฐกิจ และการเมืองอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างพร้อมกันตั้งแต่ระดับบุคคลเป็นต้นไป (Clark, 1997: 2)

เมื่อความหมายของ ผลกระทบทางสังคม เป็นดังที่กล่าวข้างต้น การวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคม จึงหมายถึง กิจกรรมหรือกระบวนการของการประเมิน (assessing) หรือการคาดประมาณ (estimating) เป็นการล่วงหน้าถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่น่าจะเกิดตามมาจาก การดำเนินนโยบายหรือโครงการพัฒนา (Vanclay & Bronstein, 1996: 32)

การทำ SIA สำหรับโครงการพัฒนาใดๆ ก็ตาม สามารถกำหนดแนวทางหลายอย่างหลายประการให้กับผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจว่า จะเลือกดำเนินโครงการพัฒนาหรือไม่

SIA ช่วย:

- 1) ทำให้คาดและทำนายได้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมอะไร เกิดขึ้นบ้างจากโครงการพัฒนา

- 2) ทำให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่จะเกิดขึ้นได้ดีขึ้น และสามารถวางแผนจัดการ และควบคุมการเปลี่ยนแปลงได้
- 3) ให้สามารถกำหนดมาตรการในการบรรเทาผลกระทบทางสังคมที่อาจมีความรุนแรง ให้ลดลง
- 4) ให้สามารถพัฒนาระบบและกลไกการติดตามและป้องกันผลกระทบทางสังคมที่อาจเกิดขึ้นจากโครงการ โดยมีได้คาดคิดไว้ก่อน

จากความสำคัญดังกล่าวเมื่อผนวกเข้ากับวิธีการดำเนินการ โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุด เชื่อว่าการทำ SIA จะเป็นที่ยอมรับมากขึ้นในการประเมินผลกระทบของโครงการพัฒนา ยิ่งไปกว่านั้นคือ ผลดีโดยทางอ้อมอีกหลายประการที่อาจเกิดขึ้นกับโครงการ เช่น การต่อต้านจากประชาคมกลุ่มต่างๆ ลดลง ความเสี่ยงที่จะล้มเหลวของโครงการจากปัจจัยภายนอก ลดลง และประหยัดงบประมาณและค่าใช้จ่ายที่เตรียมไว้สำหรับแก้ปัญหาผลกระทบทางสังคมเป็นต้น

“การพัฒนาใดๆ ก็ตามจะถือว่าไม่ประสบความสำเร็จ แม้คนส่วนใหญ่จะได้รับผลประโยชน์ แต่ถ้ามีคนส่วนน้อยแม้เพียงคนเดียวต้องเสียประโยชน์เว้นเสียแต่ว่าเขาผู้นั้นจะได้รับการชดเชยอย่างคุ้มค่า” ทางหนึ่งทางเดียวที่จะทำให้คนส่วนน้อยไม่เสียประโยชน์ หรือถ้าจะเสียเขาก็ได้รับการชดเชยอย่างคุ้มค่า คือ การได้มีการจัดทำการวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคมของโครงการพัฒนานั้นๆ เสียก่อน

2.3.1 ความหมายและวัตถุประสงค์ของการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคม

การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคม เป็นการศึกษาและคาดการณ์ผลกระทบทางสังคมของโครงการที่จะเกิดขึ้นกับคน ชุมชนและวิถีชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งรวมถึงวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อของคนในชุมชนนั้นๆ พร้อมทั้งนำเสนอมาตรการลดผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น การทำการศึกษาเพื่อประเมินผลกระทบมีวัตถุประสงค์หลักใน 4 ด้านด้วยกัน คือ

1. เพื่อป้องกันและลดผลกระทบในทางลบที่อาจเกิดขึ้นจากโครงการต่อชุมชนและวิถีชีวิตของชุมชน โดยเฉพาะกับชุมชนดั้งเดิม ชนเผ่า หรือกลุ่มผู้ด้อยโอกาส เช่น คนยากจน ผู้หญิง เด็ก ผู้สูงอายุ และคนพิการ ผลกระทบที่โครงการจะต้องศึกษาให้ครอบคลุมคือผลกระทบที่อาจมีขึ้นในด้านสาธารณสุข วัฒนธรรม ความเชื่อและค่านิยม และด้านการจราจรของชุมชน โดยเฉพาะในกรณีของชุมชนในเมือง ประเด็นการศึกษาที่โครงการจะต้องให้ความสำคัญค่อนข้างมากคือการลดผลกระทบอันเนื่องมาจากการโยกย้ายถิ่นฐาน การเวนคืนที่ดิน และการจ่ายค่าชดเชย การหาทางป้องกันหรือการลด

ผลกระทบในทางลบนี้จะสามารถช่วยลดช่องว่างและความเสี่ยงต่อการเกิดความขัดแย้งหรือการเผชิญหน้าระหว่างกลุ่มของผู้มีส่วนได้เสีย

2. เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาทางเลือกของโครงการและการปรับเปลี่ยนโครงการให้สอดคล้องกับสภาพชุมชนและสังคมในพื้นที่
3. เพื่อให้ผู้ตัดสินใจโครงการพิจารณาว่าผลกระทบที่เกิดขึ้นเป็นที่ยอมรับได้และคุ้มค่ากับประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากโครงการหรือไม่
4. ผลการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคม สามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาขีดความสามารถเพื่อให้ประชาชนสามารถเข้ามีส่วนร่วมในโครงการได้มากขึ้น

การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมมีวัตถุประสงค์ที่จะให้ผู้เสนอโครงการสามารถเข้าใจสถานการณ์ของชุมชน วิถีชีวิต ความเป็นอยู่และความคิดเห็นของชุมชนต่อโครงการที่เสนอ ตลอดจนการแสวงหาแนวทางในการลดผลกระทบที่สอดคล้องกับสภาวการณ์และความคิดเห็นของชุมชนนั้นๆ ฉะนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนในการรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการ การให้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะของผู้มีส่วนได้เสียรวมทั้งข้อเสนอแนะในการลดผลกระทบนับเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญของกระบวนการประเมินผลกระทบที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล และจะช่วยทำให้กระบวนการศึกษาเกิดความชัดเจนในการจัดลำดับความสำคัญในเรื่องต่างๆ ทางสังคม ในการจัดเก็บข้อมูลการวิเคราะห์ การประมวลข้อมูลทางสังคม ตลอดจนความชัดเจนในการประเมินความเสี่ยงของโครงการในระยะต้น ในช่วงของการทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลพื้นฐานเบื้องต้น จะมีการกำหนดกลุ่มต่างๆ ในชุมชนที่อาจได้รับผลกระทบทั้งในทางตรงและทางอ้อม ประเด็นทางสังคมในภาพรวม และประเด็นเฉพาะที่อาจเกิดขึ้นกับกลุ่มในชุมชน รวมทั้งกำหนดแนวทางการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียตลอดการทำงานโครงการ การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยเฉพาะในช่วงของการหารือกับผู้มีส่วนได้เสียนี้ อาจมีการหยิบยกประเด็นใหม่ๆ หรือประเด็นทางเลือกอื่นๆ ที่สามารถนำมาใช้ในการปรับโครงการหรือกระบวนการตัดสินใจของโครงการได้

2.3.2 แนวทางการจัดการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมแบบมีส่วนร่วม

การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมแบบมีส่วนร่วมควรมีแนวทางและขั้นตอนการทำงานในลักษณะเดียวกันกับการทำการประเมินผลสิ่งแวดล้อมทางสังคมตามที่สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม ร่วมกับสถาบันนโยบายศึกษาได้กล่าวไว้ในคู่มือแนวทางการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคม (2539) ซึ่งสามารถแบ่งเป็น 5 ขั้นตอนหลักได้ดังนี้คือ

1. การสรุปลักษณะโครงการ ประกอบด้วยข้อมูลเกี่ยวกับเหตุผลของโครงการ ข้อมูลการดำเนินการ โครงการ และหน่วยงานที่รับผิดชอบ
2. การสำรวจทางสังคมเบื้องต้น ประกอบด้วยการประมวลข้อมูลเอกสารจากแหล่งข้อมูลต่างๆ และการประเมินสภาพสังคมอย่างเร่งด่วนเพื่อตรวจสอบความทันสมัยของข้อมูล และเพื่อหาข้อมูลลักษณะเด่นของชุมชน
3. การคาดการณ์ผลกระทบเบื้องต้น โดยการจัดทำตารางคาดการณ์ผลกระทบอันประกอบด้วยกิจกรรมและระยะเวลาของการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของโครงการควบคู่กับการคาดการณ์ถึงผลกระทบ ผู้รับผลกระทบ ลักษณะผลกระทบ และมาตรการลดผลกระทบและนำตารางนี้ไปหารือกับชุมชนในพื้นที่
4. การสร้างข้อมูลพื้นฐานของโครงการ โดยการเก็บข้อมูลที่จะแสดงถึงสถานะในอดีตและปัจจุบันของชุมชนและ โอกาสของชุมชนในกรณีที่ไม่มีโครงการ
5. การประเมินผลกระทบ ผู้ศึกษาจะประเมินว่าผลกระทบต่างๆ ที่ได้คาดการณ์ไว้มีโอกาสจะเกิดในขอบเขตและมีลักษณะความรุนแรงที่ได้คาดการณ์ไว้หรือไม่ ทั้งนี้โดยพิจารณาจาก baseline data ที่ได้ประมวลไว้ และการศึกษาวิเคราะห์เพิ่มเติม และการประเมินผลกระทบทางสังคมในด้านต่างๆ เช่น การเปรียบเทียบชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการในกรณีที่มีและไม่มีโครงการ

อนรุักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2541) อธิบายว่าการประเมินผลกระทบทางด้านสังคมเป็นการตรวจสอบความเหมาะสมหรือความรุนแรงของเหตุการณ์ที่อาจจะเกิดไว้ล่วงหน้าทางสังคมใน 3 ลักษณะ

1. กระบวนการประเมิน/คาดการณ์ล่วงหน้า ถึงผลลัพธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่น่าจะเกิดจากนโยบาย การปฏิบัติการพัฒนาโครงการเฉพาะในบริษัทของระดับชาติ รัฐ จังหวัด หรือท้องถิ่น
2. ผลลัพธ์ที่เปลี่ยนแปลงวิถีประชา ชีวิต การทำงาน การละเล่นที่สัมพันธ์ต่อกันและกันที่สอดคล้องกับความต้องการของสมาชิกชุมชนนั้นๆ
3. ผลกระทบทางวัฒนธรรม กระทบต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีประชา ค่านิยมระบบความเชื่อของคนที่ใช้เป็นแนวทางดำเนินชีวิตในสังคม

ในการประเมินผลกระทบทางสังคมในทิศทางต่างๆ ผู้ประเมินต้องมีความเข้าใจในการจัดการและควบคุมการเปลี่ยนแปลงพยากรณ์ผลกระทบที่อาจจะเกิดจากยุทธวิธีการเปลี่ยนแปลง และต้องจำแนก ปรับปรุง และปฏิบัติแผนยุทธศาสตร์ที่ล้มเหลว เพื่อลดผลกระทบทางสังคม

พัฒนา/ดำเนิน แผนการที่ช่วยจำแนกผลกระทบทางสังคม ที่อาจจะเกิดขึ้นในฐานะเป็น ผลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมพัฒนาการประเมินผลประเมินผลกระทบทางสังคมที่เกิดจากโครงการพัฒนาการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและนโยบายของรัฐ เป็นต้น

สถาบันนโยบายการศึกษา (2539) ได้สรุปประเด็นหลักๆ ของแนวทางการประเมินผลกระทบทางสังคม ไว้ดังนี้

1. คาดการณ์ ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่คาดว่าจะเกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่คาดว่าจะมีต่อประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการ และทางเลือกต่างๆ ของโครงการ
2. ประเมิน ความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงที่คาดว่าจะเกิดต่อและกลุ่ม โดยคำนึงถึงสภาพการณ์ทางสังคมที่กลุ่มเหล่านั้นมีประสบการณ์อยู่ในปัจจุบันที่เป็นไปในอนาคต และสภาพการณ์ทางสังคมที่พวกเขาปรารถนา ทั้งนี้โดยพิจารณาถึงมาตรการในการลดผลกระทบนั้นด้วย
3. การประเมินผล เพื่อดูว่าโครงการที่เสนอนั้นจะได้รับการยอมรับโดยทั่วไป หรือมีผลกระทบรุนแรง ตลอดจนเปรียบเทียบทางเลือกแต่ละทาง

2.3.3 แนวทางการกำหนดมาตรการป้องกันและแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคม

ในกระบวนการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมนั้น องค์ประกอบหลักอย่างหนึ่งของการประเมินคือข้อเสนอแนะมาตรการป้องกันและแก้ไขผลกระทบในด้านต่างๆ โดยทั่วไปแล้วแนวทางของโครงการในการป้องกันและแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมหลักๆ ประกอบด้วย

1. ความพยายามหลีกเลี่ยง หรือลดโอกาสที่จะต้องโยกย้ายถิ่นฐานของชุมชน โครงการควรพิจารณาทางเลือกที่เป็นไปได้ อื่นๆ และหากหลีกเลี่ยงไม่ได้ต้องให้ความช่วยเหลือผู้ถูกอพยพให้สามารถคงระดับมาตรฐานชีวิตความเป็นอยู่ ความสามารถในการเพิ่มรายได้และระดับผลผลิตของพวกเขาให้อยู่ในระดับเดิมหรือในระดับที่ดีขึ้น พยายามสนับสนุนให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนและดำเนินการโยกย้าย การให้ความช่วยเหลือนี้จะครอบคลุมถึงผู้ที่ได้รับผลกระทบที่มีปัญหาที่ดินทางกฎหมายด้วย มาตรการจะรวมถึง การโยกย้ายทางกายภาพ การสูญเสียที่ดินและการสูญเสียโอกาสในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากร การถูกจำกัดในการเข้าถึงพื้นที่สงวนหรือเขตคุ้มครองของรัฐ

2. การเตรียมแผนและงบประมาณอย่างเพียงพอในการป้องกันและลดผลกระทบ แผนการลดผลกระทบนี้จะต้องมีการดำเนินการหารือกับประชาชนและชุมชนที่ได้รับผลกระทบอย่างใกล้ชิดงบประมาณในการทำแผนและการหารือกับชุมชน จะต้องรวมอยู่ในงบประมาณของโครงการและ

การจ่ายค่าชดเชยควรจะมีการทำก่อนที่จะเริ่มก่อสร้างหรือดำเนินโครงการ สำหรับแผนการป้องกันและลดผลกระทบในด้านอื่นๆ นั้นก็ควรที่จะมีการจัดทำอย่างใกล้ชิดกับชุมชนที่ได้รับผลกระทบและผู้เกี่ยวข้องและต้องมีการจัดงบประมาณที่เพียงพอสำหรับเรื่องนี้เช่นกัน แผนการลดผลกระทบจากการโยกย้ายและการเวนคืนที่ดินนั้นจะต้องปฏิบัติตามแผนนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมกรณีมีการโยกย้ายถิ่นฐานและมีการจ่ายค่าชดเชย

3. การดำเนินการและการติดตามแผนการป้องกันและลดผลกระทบอย่างมีส่วนร่วม การดำเนินการและการติดตามผลการป้องกันและลดผลกระทบเป็นปัจจัยสำคัญที่จะสร้างความมั่นใจว่าได้มีการดำเนินการอย่างเพียงพอในการป้องกันและลดผลกระทบทางลบที่ได้คาดการณ์ไว้ โครงการควรจะสนับสนุนให้ชุมชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการติดตามและประเมินผลดังนี้

4. การให้ข้อมูลข่าวสารและการหารือกับชุมชนอย่างต่อเนื่องการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมจะต้องใช้เทคนิคการมีส่วนร่วมในหลายรูปแบบทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของโครงการและสถานการณ์และแนวความคิดของชุมชนการหารือเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่มีความหมายอย่างแท้จริงนั้นเป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะช่วยให้แน่ใจว่ามาตรการแก้ไขผลกระทบนั้นเพียงพอสามารถทำได้จริง และเป็นที่ยอมรับของชุมชน การเปิดเผยข้อมูลข่าวสารและการให้ข้อมูลในระยะเวลาที่เหมาะสมเกี่ยวกับโครงการอย่างต่อเนื่องก็เพื่อจะช่วยให้ผู้มีส่วนได้เสียสามารถให้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะช่วยในการประเมินความเสี่ยงและกำหนดตัวชี้วัดการดำเนินการที่เป็นจริง และได้รับการยอมรับ กระบวนการให้ข้อมูลข่าวสารนั้นจะทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลักของโครงการได้รับรู้และเข้าใจถึงวัตถุประสงค์และองค์ประกอบหลักของโครงการตั้งแต่ในระยะเริ่มแรกของโครงการ

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมเป็นการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมมีวัตถุประสงค์ที่จะให้ผู้เสนอโครงการสามารถเข้าใจสถานการณ์ของชุมชน วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และความคิดเห็นของชุมชนต่อโครงการที่เสนอ ตลอดจนการแสวงหาแนวทางในการลดผลกระทบที่สอดคล้องกับสถานการณ์และความคิดเห็นของชุมชนนั้นๆ ฉะนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชน ในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการ การให้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะของผู้มีส่วนได้เสีย รวมทั้งข้อเสนอแนะในการลดผลกระทบ นับเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญของกระบวนการการประเมินผลกระทบที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล และจะช่วยทำให้กระบวนการศึกษา เกิดความชัดเจนในการจัดลำดับความสำคัญในเรื่องต่างๆ ทางสังคม ในการจัดเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ การประมวลข้อมูลทางสังคม ตลอดจนความชัดเจนในการประเมินความเสี่ยงของโครงการในระยะต้น

ในช่วงของการทำการศึกษาข้อมูลพื้นฐานเบื้องต้น จะมีการกำหนดกลุ่มต่างๆ ในชุมชนที่อาจได้รับผลกระทบทั้งในทางตรงและทางอ้อม ประเด็นทางสังคมในภาพรวม และประเด็นเฉพาะที่อาจเกิดขึ้นกับกลุ่มในชุมชน รวมทั้งกำหนดแนวทางการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียตลอดการทำงานของโครงการ การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยเฉพาะในช่วงของการหารือกับผู้มีส่วนได้เสียนี้ อาจมีการหยิบยกประเด็นใหม่ๆ หรือประเด็นทางเลือกอื่นๆ ที่สามารถนำมาใช้ในการปรับโครงการหรือการกระบวนการตัดสินใจของโครงการได้ โครงการใดๆ ก็ตามจะได้รับความยอมรับและการสนับสนุนจากประชาชนมากขึ้นก็ต่อเมื่อประชาชนได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารที่ครอบคลุมอย่างเพียงพอและต่อเนื่อง การไม่ได้รับข้อมูลข่าวสาร และการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เป็นปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลกระทบต่อโครงการ การสนับสนุนจากผู้มีส่วนได้เสียของโครงการ เป็นปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลให้โครงการสามารถดำเนินการให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของโครงการ และสามารถลดความเสี่ยงทางสังคมและการเมืองที่อาจเกิดขึ้นได้ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องให้ผู้มีส่วนได้เสียในทุกกลุ่มได้มีโอกาสรับรู้ข้อมูลที่สำคัญของโครงการ ประเด็นการตัดสินใจหลักๆ และโอกาสที่พวกเขาจะสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการให้ข้อคิดเห็นในกระบวนการตัดสินใจของโครงการ ก่อนหน้าที่จะมีการอนุมัติโครงการ

ขั้นตอน กระบวนการ และวิธีการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมอย่างมีส่วนร่วมเป็นการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมเป็นหน้าที่ของเจ้าของโครงการที่จะต้องเสนอผลการประเมิน ซึ่งอาจเสนอเป็นส่วนหนึ่งของรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมหรือเสนอเป็นรายงานแยก ในการทำการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมนี้จำเป็นต้องให้ผู้เชี่ยวชาญด้านสังคมและการมีส่วนร่วมเป็นผู้วางกรอบการศึกษาและทำการศึกษาโดยเฉพาะ โครงการใหญ่ที่มีความซับซ้อน

ในการทำการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมนั้น สามารถแบ่งขั้นตอนและกระบวนการทำงาน ตลอดจนบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้เกี่ยวข้องได้ดังต่อไปนี้

1. ขั้นการวางแผนและเตรียมการ ทุกโครงการจะต้องมีการทำการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมเบื้องต้นควบคู่ไปกับการวิเคราะห์ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม เพื่อที่จะดูถึงผลกระทบทางสังคมที่อาจเกิดขึ้น การประเมินในขั้นต้นนี้จะกลั่นกรองว่าโครงการจะต้องมีการโยกย้ายหรือเวนคืนที่ดินหรือไม่ หากจำเป็นที่จะต้องมีการเวนคืนที่ดิน การโยกย้ายชุมชน การจ่ายค่าชดเชยจะต้องมีการจัดเตรียมแผนการโยกย้ายและการลดผลกระทบในด้านนี้ อย่างย่อหรืออย่างเต็มรูปแบบ โดยเร่งด่วน เพื่อที่จะให้การโยกย้าย การเวนคืนที่ดิน และการชดเชยค่าเสียหายสามารถทำได้เสร็จก่อนที่จะมีการเริ่มการก่อสร้างหรือดำเนินโครงการ

2. ขั้นการพิจารณารายงาน ในช่วงของการพิจารณารายงานและอนุมัติโครงการ หน่วยงานรับผิดชอบการพิจารณาจะต้องให้แน่ใจว่า รายงานการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมแบบมีส่วนร่วม นั้น ได้ทำตามขั้นตอนที่สอดคล้องกับหลักเกณฑ์และแนวนโยบายในเรื่องนี้ และมีเนื้อหาพอเพียงต่อการดำเนินการและเป็นที่พอใจของหน่วยงานอนุมัติ หน่วยงานรับผิดชอบในการอนุมัติ จะต้องพิจารณาด้วยว่ารายงานของโครงการนี้ได้กำหนดให้มีกิจกรรมฝึกอบรมหรือกิจกรรมเสริมสร้างขีดความสามารถเพื่อให้โครงการสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่ก่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างองค์กรที่เกี่ยวข้องกับผู้เสนอโครงการอันเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้มีการปฏิบัติตามแนวนโยบายที่วางไว้ให้บรรลุผลได้

3. ขั้นดำเนินการและการติดตามผล ในช่วงการดำเนินโครงการ เจ้าของโครงการจะเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการป้องกันและลดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมทางสังคมตามแผนที่ได้รับอนุมัติ และจะรวมรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคม และมาตรการป้องกันและแก้ไขผลกระทบในด้านต่างๆ ไว้ในรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม

การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมแบบมีส่วนร่วมควรมีแนวทางและขั้นตอนการทำงานในลักษณะเดียวกันกับการทำการประเมินผลสิ่งแวดล้อมทางสังคม ตามที่สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม ร่วมกับสถาบันนโยบายศึกษาได้กล่าวไว้ในคู่มือแนวทางการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคม (2539) ซึ่งสามารถแบ่งเป็น 6 ขั้นตอนหลักคือ

1. การสรุปลักษณะโครงการ

ประกอบด้วยข้อมูลเกี่ยวกับเหตุผลของโครงการ ข้อมูลการดำเนินการ โครงการ และหน่วยงานที่รับผิดชอบ

2. การสำรวจทางสังคมเบื้องต้น

ประกอบด้วยการประมวลข้อมูลเอกสารจากแหล่งข้อมูลต่างๆ และการประเมินสภาพสังคมอย่างเร่งด่วนเพื่อตรวจสอบความทันสมัยของข้อมูลและเพื่อหาข้อมูลลักษณะเด่นของชุมชน

3. การตั้งข้อสังเกตผลกระทบทางสังคม

โดยศึกษาความสัมพันธ์และความสอดคล้องระหว่างข้อมูลลักษณะโครงการ กับข้อมูลประชากร เศรษฐกิจและกายภาพของชุมชนและข้อมูลลักษณะเด่นของชุมชน นอกจากนี้ผู้ศึกษายังต้องศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างโครงการและคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ธรรมชาติและสุนทรียภาพ

4. การคาดการณ์ผลกระทบเบื้องต้น

โดยการจัดทำตารางคาดการณ์ผลกระทบอันประกอบด้วยกิจกรรมและระยะเวลาของการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของโครงการควบคู่กับการคาดการณ์ถึงผลกระทบ ผู้รับผลกระทบ ลักษณะผลกระทบ และมาตรการลดผลกระทบ และนำตารางนี้ไปหารือกับชุมชนในพื้นที่

5. การสร้างข้อมูลพื้นฐานของโครงการ

โดยการเก็บข้อมูลที่จะแสดงถึงสถานะในอดีตและปัจจุบันของชุมชนและ โอกาสของชุมชนในกรณีที่ไม่มีโครงการ

6. การประเมินผลกระทบ

ผู้ศึกษาจะประเมินว่าผลกระทบต่างๆ ที่ได้คาดการณ์ไว้มีโอกาสจะเกิดในขอบเขตและมีลักษณะความรุนแรงที่ได้คาดการณ์ไว้หรือไม่ ทั้งนี้โดยพิจารณาจากข้อมูลพื้นฐาน (Baseline data) ที่ได้ประมวลไว้ และการศึกษาวิเคราะห์เพิ่มเติม และการประเมินผลกระทบทางสังคมในด้านต่างๆ เช่นการเปรียบเทียบชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการในกรณีที่มีและไม่มีโครงการ

ในขั้นตอนการศึกษาประเมินผลนั้น หน่วยงานสามารถที่จะจัดทำแผนการมีส่วนร่วมเพื่อให้ผู้มีส่วนได้เสียได้เข้าร่วมในกระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่องโดยจัดวางขั้นตอน แนวทางการมีส่วนร่วม และขอบเขตการศึกษาได้ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนในการจัดทำการประเมินผลกระทบแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย

- 1 การจัดทำการวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้เสีย
- 2 การจัดระบบและดำเนินการให้ผู้มีส่วนได้เสียทุกกลุ่มได้เข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการ
- 3 การใช้ดุลพินิจพิจารณาเลือกเทคนิคการให้ข้อมูล เก็บข้อมูล การหารือที่เหมาะสมกับสภาพของชุมชนและท้องถิ่น
- 4 การจัดระบบการบันทึกข้อมูลโดยเฉพาะจากการหารือ เก็บข้อมูล โดยแยกเป็นประเด็นที่สำคัญ
- 5 การวิเคราะห์ข้อมูลและ ประเมินระดับความสำคัญของข้อมูลที่ได้มา
- 6 การพัฒนาแผนการลดผลกระทบทางสังคมร่วมกับผู้มีส่วนได้เสีย
- 7 การจัดทำกรเสริมสร้างขีดความสามารถของผู้มีส่วนได้เสียให้สามารถเข้ามีส่วนร่วมได้อย่างพอเพียง
- 8 การปรับขั้นตอนและโครงการให้เอื้อต่อการมีส่วนร่วม

9 การจัดให้มีการติดตามประเมินผลอย่างมีส่วนร่วม

ขอบเขตการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมควรคำนึงถึง

- 1 แยกแยะกลุ่มคนที่จะได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม
- 2 มุ่งศึกษาให้เข้าใจถึงสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ของผู้ที่ได้รับผลกระทบ เพื่อดูแนวโน้มผลกระทบของโครงการ
- 3 ทำความเข้าใจองค์กรชุมชนและกระบวนการตัดสินใจของชุมชน
- 4 ชนิดและระดับของผลกระทบ โดยมุ่งเน้นถึงผลกระทบทางด้านลบ ผลกระทบรุนแรง ผลกระทบ ถาวร ผลกระทบต่อเนื่อง ผลกระทบที่มีโอกาสเกิดสูง ผลกระทบในวงกว้าง
- 5 ศึกษามาตรการลดผลกระทบทางลบและหากเป็นไปได้ให้เพิ่มกิจกรรมและมาตรการที่ส่งผลกระทบทางบวกต่อชุมชน
- 6 ประเมินนโยบายและขีดความสามารถของผู้เสนอโครงการ หากพบว่าไม่มีความสามารถเพียงพอที่จะดำเนินการในการแก้ไขปัญหาทางสังคมได้ จะต้องให้ผู้เสนอโครงการจัดทำแผนงานในการ เสริมการจัดการและความสามารถของโครงการ

ดังนั้นการประเมินผลกระทบทางสังคม มักจะมีอยู่หลายรูปแบบด้วยกัน เช่น การวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholder Analysis) การเปิดเผยข้อมูลข่าวสาร การหารืออย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ การจัดทำประชาพิจารณ์ เป็นต้น แต่ละเทคนิคจะมีวิธีการที่แตกต่างกัน และจะได้รายละเอียดของผลการศึกษาที่ต่างกัน ผู้ศึกษาจำเป็นจะต้องใช้ดุลพินิจในการเลือกใช้เทคนิคการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เหมาะสมกับบริบทและความเหมาะสมของแต่ละชุมชน

จากการศึกษาแนวคิดผลกระทบทางสังคมสามารถสรุปได้ว่า การศึกษาผลกระทบทางสังคมให้ความสำคัญกับสิ่งที่เกิดขึ้นภายในชุมชนในปัจจุบัน รวมถึงการคาดการณ์สิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ทั้งการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องอันเกิดจากกิจกรรมหรือโครงการบางอย่าง ซึ่งหากการเปลี่ยนแปลงนั้นชุมชนสามารถตั้งรับ และหาทางออกได้อย่างเหมาะสม ผนวกกับการให้ความร่วมมือของคนภายในชุมชนในการตระหนักถึงความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชน ชุมชนก็จะสามารถปรับตัวให้เข้ากับการพัฒนาที่เกิดขึ้นได้

2.5 แนวคิดการประเมินสิ่งแวดล้อมเชิงกลยุทธ์ (SEA)

การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเชิงกลยุทธ์ หรือ SEA ซึ่งย่อมาจาก Strategic Environmental Assessment นั้นเป็นระบบ/กระบวนการที่ใช้สำหรับการประเมินผลกระทบทาง

สิ่งแวดล้อมของนโยบาย แผนงาน หรือโปรแกรม รวมทั้งข้อเสนอทางเลือก โดยจัดทำเป็นรายงานเสนอผู้บริหาร เพื่อประกอบการตัดสินใจโดยเปิดโอกาสให้สาธารณชนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Theriveletal.,1994) โดยทั่วไปแล้ว SEA จะเป็นเครื่องมือที่ดำเนินไปคู่ขนานกับกระบวนการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ในระดับของนโยบาย แผนงาน หรือโปรแกรมการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเชิงกลยุทธ์มีลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. เป็นกระบวนการที่ใช้ในการคาดการณ์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมอันเกิดจากการดำเนินนโยบาย แผนงาน หรือ โปรแกรมต่างๆ ซึ่งความสำคัญนี้ถือได้ว่าเป็นข้อสำคัญที่ทำให้ SEA มีความแตกต่างจาก EIA ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ในระดับโครงการ
2. เป็นกระบวนการที่มีการดำเนินการก่อนที่จะมีการตัดสินใจในนโยบาย แผนงานหรือ โปรแกรมต่างๆ จึงทำให้การพิจารณา SEA มีความยืดหยุ่นสูง
3. เป็นกระบวนการที่มีการพิจารณาและเสนอแนะทางเลือก รวมทั้งคาดการณ์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมในแต่ละทางเลือกนั้นๆ เพื่อหาแนวทางที่ดีที่สุดที่จะทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดและมีผลกระทบสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด
4. สาธารณชนสามารถมีส่วนร่วม โดยลักษณะการมีส่วนร่วมอาจดำเนินการหลายวิธี เช่น การได้รับทราบข้อมูลข่าวสาร การปรึกษาหารือ การร่วมให้ ความเห็นในขั้นตอนการกำหนดขอบเขตการศึกษา หรือการพิจารณาทางเลือกซึ่งรวมทางเลือกการไม่พัฒนานโยบาย แผนงาน และ โปรแกรม หากมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมสูงและไม่มี มาตรการป้องกันแก้ไขที่มีประสิทธิภาพ เป็นต้น (http://www.onep.go.th/cia/SEA/About_SEA/About_SEA.pdf)

การประเมินสิ่งแวดล้อมเชิงกลยุทธ์ (SEA)

การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ การจัดการสิ่งแวดล้อม (Strategic Environmental Plans) มี 7 ขั้นตอนต่อไปนี้

1. การสรุปข้อมูลลักษณะโครงการ เป็นเงื่อนไขขั้นต้นที่ผู้ศึกษาจะต้องจัดทำข้อมูลลักษณะโครงการที่จะต้องสรุป ดังนี้

- 1) ข้อมูลเกี่ยวกับเหตุผลของโครงการ
 - 1.1) ความเป็นมาของโครงการ
 - 1.2) วัตถุประสงค์ของโครงการ
 - 1.3) ประเภทและขนาดของโครงการ
 - 1.4) งบประมาณโครงการ
 - 1.5) ผลที่คาดว่าจะได้รับ
 - 1.6) ทางเลือกโครงการ (ถ้ามี)

2) ข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินโครงการ

2.1) แผนที่ที่ตั้งของโครงการ

2.2) ผังโครงการ การใช้ที่ดิน

2.3) การใช้สาธารณูปโภค ทรัพยากรและแรงงานในพื้นที่และจากภายนอก

2.4) กิจกรรม/กำหนดการก่อสร้าง/การดำเนินงาน

3) ข้อมูลเกี่ยวกับหน่วยงานที่รับผิดชอบ

3.1) หน่วยงานเจ้าของโครงการ

3.2) หน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

3.3) ข้อมูลอื่นๆ ได้แก่ บทความ ข่าวดังกล่าวที่เกี่ยวข้องกับโครงการ

มติ คณะรัฐมนตรีที่ถูกระเบียบสำคัญที่เกี่ยวข้องกับโครงการ

การสำรวจทางสังคมเบื้องต้น การจัดทำรายงานสำรวจทางสังคมเบื้องต้น ประกอบด้วย

1. การประมวลข้อมูลเอกสารจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เช่น ประชากร สภาพเศรษฐกิจ สังคม และกายภาพของชุมชนบริเวณที่ตั้งโครงการ

2. การประเมินสภาพทางสังคมอย่างเร่งด่วน (Rapid Social Assessment) เพื่อยืนยันตรวจสอบความทันสมัยของข้อมูลเอกสาร และเพื่อหาข้อมูลลักษณะเด่นของชุมชน

3. ความเก่าแก่ต่อเนื่องของชุมชน

4. ความผูกพันของคนในชุมชน

5. สถานะผู้นำในชุมชน

6. การแบ่งกลุ่มย่อยของคนในชุมชน

7. สถานะชนกลุ่มน้อยหรือผู้ด้อยโอกาสในชุมชน

8. ความคาดหวังของชุมชนเกี่ยวกับการพัฒนา

9. ความจำเป็นพื้นฐานของคนในชุมชน

10. ปัญหาสำคัญในชุมชน

11. คุณค่าสำคัญของชุมชน

12. ความสัมพันธ์ของชุมชนกับองค์กรอื่น ๆ

13. ประสบการณ์เกี่ยวกับโครงการพัฒนา

14. การเปลี่ยนแปลงในชุมชนที่ผ่านมา

การตั้งข้อสังเกตผลกระทบทางสังคม พิจารณาความสัมพันธ์ความสอดคล้อง ระหว่าง ข้อมูลลักษณะ โครงการกับข้อมูลประชากร เศรษฐกิจ และกายภาพของชุมชนและข้อมูลลักษณะเด่นของชุมชน เพื่อตั้งข้อสังเกตว่าโครงการมีความสอดคล้องและสัมพันธ์กับลักษณะของชุมชนอย่างไร

การสร้างฐานข้อมูล Baseline data

การสร้างฐานข้อมูล Baseline data ใช้วิธีการเก็บข้อมูล จากการสำรวจเอกสารเพิ่มเติมจากที่ได้ทำในขั้นตอนการประมวลข้อมูลพื้นฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลในระดับชุมชน การสำรวจกลุ่มตัวอย่างและการสัมภาษณ์เจาะลึกข้อมูล baseline data จะมีลักษณะต่อไปนี้

1. สถานะในอดีตและปัจจุบันของชุมชน ได้นำเสนอภาพรวมด้วยข้อมูลเชิงคุณภาพ และข้อมูลเชิงปริมาณเท่าที่จะรวบรวมได้ ทั้งข้อมูลทุติยภูมิ ข้อมูลพื้นฐานของหน่วยงานราชการ และแหล่งอื่นๆ ข้อมูลจากการทำการประเมินสถานะสังคมอย่างเร่งด่วน ข้อมูลจากการสำรวจกลุ่มตัวอย่าง ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึก
2. โอกาสของชุมชนในกรณีไม่มีโครงการ อาจศึกษาอ้างอิงได้จากแผนพัฒนา แผนการลงทุน แผนงานสาธารณสุขภาค และการวิเคราะห์ศักยภาพ โอกาสและข้อจำกัดของชุมชน

การประเมินผลกระทบ

1. ประเมินผลกระทบทางสังคมต่างๆ ดำเนินการตามแนวทางต่อไปนี้
 - 1.1) เปรียบเทียบชุมชนที่รับผลกระทบจากโครงการในกรณีที่มีและไม่มีโครงการเพื่อฉายภาพกว้างถึงจุดแข็งจุดอ่อน โอกาสศักยภาพและปัญหาของชุมชนในแต่ละกรณี
 - 1.2) แสดงและวิเคราะห์ผลกระทบทางบวกและผลกระทบทางลบที่เกิดขึ้นแก่คนกลุ่มต่างๆ ในชุมชน และพิจารณามาตรการลดผลกระทบและปฏิกิริยาของชุมชน
 - 1.3) สำหรับกรณีที่จะต้องมีการอพยพโยกย้ายถิ่นฐาน ให้เปรียบเทียบสภาพและโอกาสในชุมชนเดิมกับพื้นที่รองรับใหม่ และมาตรการชดเชย หรือ ลดผลกระทบ ทั้งที่เกิดแก่ ผู้ที่อพยพโยกย้ายและผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่รองรับ
 - 1.4) นำเสนอภาพรวมผลกระทบทางบวกและผลกระทบทางลบของโครงการ

จากการศึกษาแนวคิดการประเมินสิ่งแวดล้อมเชิงกลยุทธ์สรุปได้ว่า เป็นกระบวนการที่มีขั้นตอน โดยคำนึงถึงปัจจัยทั้งภายในและภายนอกของชุมชน รวมถึงการคาดการณ์ในอนาคตที่อาจเกิดขึ้นในสังคมหรือชุมชนที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาต่างๆ เพื่อให้ชุมชนได้ตั้งรับกับผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น หรือลดผลกระทบให้ได้รับน้อยที่สุด

2.6 แนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

วิเชียร รักการ (2529) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมไว้ดังนี้ สังคมมนุษย์นั้นไม่ได้อยู่ในสภาพที่หยุดนิ่ง หากแต่จะเคลื่อนไหวตลอดเวลา ดังนั้นแนวโน้มโดยทั่วไปของสังคมจึงอยู่ในสภาพที่จะเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ โดยความหมายของการเปลี่ยนแปลงแล้วเราพิจารณาในลักษณะของการเปรียบเทียบความแตกต่างของสิ่งๆ หนึ่งในเวลาต่างกัน การเปลี่ยนแปลงจึงเกี่ยวข้องกับเวลาหมายความว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนี้เราพิจารณาในแง่การเปรียบเทียบความแตกต่างของสังคมและวัฒนธรรมหนึ่งในเวลาที่ผ่านไป

วิลเบอร์ มัวร์ ซึ่งสนใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นพิเศษ ได้ให้คำนิยามของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่า “เป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของการกระทำและการปะทะสังสรรค์รวมทั้งผลของการกระทำและโครงสร้างที่ก่อให้เกิดปทัสถานอย่างเห็นได้ชัด”

อย่างไรก็ตามในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนี้เราอาจจำแนกได้เป็น 2 ประการ ทั้งนี้เพื่อให้ง่ายต่อการพิจารณารูปธรรม กล่าวคือถ้าพิจารณาในแง่ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social change) นั้นจะเกี่ยวข้องกับระดับพฤติกรรมเป็นสำคัญ ซึ่งหมายถึงเป็นการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติการแสดงออกต่างๆ ที่เกิดจากการปะทะสังสรรค์ของสมาชิกสังคม แต่ถ้าพิจารณาในแง่การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (Cultural change) นั้นจะหมายถึงการเปลี่ยนแปลงในระดับปทัสถาน (Norms) อันได้แก่ การเปลี่ยนแปลงของระบบกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ครอบคลุมสังคมนั้นและเมื่อเราพูดถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมก็จะครอบคลุมไปถึงระเบียบกฎเกณฑ์ ทศนคติ ค่านิยม แบบแผนของความสัมพันธ์ สถานภาพและบทบาทกฎหมายต่างๆ ฯลฯ ซึ่งการประพฤติปฏิบัติไปตามปทัสถานเหล่านี้จะอยู่ในโครงสร้างของสังคม

พิทยา สายหู (2544) ได้อธิบายว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงของระบบความสัมพันธ์ของคนที่อยู่ด้วยกัน อันเป็นผลมาจากระเบียบที่กำหนดการกระทำและความสัมพันธ์ของคน เช่น สิทธิและหน้าที่ ขนบธรรมเนียมประเพณี บทบาทและสถานภาพ มีการเปลี่ยนแปลงและสันทิต สมักรการ (2544) ยังได้อธิบายเพิ่มอีกว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือการเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่มีผลทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมเกิดความแตกต่างกันขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งแล้ว การเปลี่ยนแปลงนั้นไม่ว่าจะเล็กน้อย หรือใหญ่โตเพียงไรก็ตามย่อมถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ทั้งสิ้น ซึ่งความแตกต่างในส่วนใดส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้นกับโครงสร้างของ

สังคมหรือการจัดระเบียบของสังคมระหว่างปัจจุบันกับอดีต ความแตกต่างที่เกิดขึ้นในสังคมระหว่างช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ทั้งระดับจุลภาคและระดับมหภาค อาจเป็นผลดีหรือผลเสียก็ได้

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

โดยทั่วไป สังคมจะไม่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วแบบที่เรียกว่าเปลี่ยนแปลงอย่างหน้ามือเป็นหลังมือหากการเปลี่ยนแปลงนั้นจะมีลักษณะแบบค่อยเป็นค่อยไป การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ย่อยๆ (Social relations) โดยทั่วไป ตัวอย่างเช่น ความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างบิดา มารดากับบุตร ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ หรือความสัมพันธ์ระหว่างผู้น้อยกับผู้ใหญ่ เป็นต้น และถ้าความสัมพันธ์ต่างๆ ไปที่กล่าวถึงนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ เป็นระยะเวลาหลายๆ ก็อาจมีผลทำให้ความสัมพันธ์ที่เป็นแบบแผนหรือความสัมพันธ์ระดับ โครงสร้างของสังคมจริงๆ เปลี่ยนแปลงไปได้ ซึ่งก็ถือว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงในระดับสถาบันแล้ว

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ย่อยๆ นี้จะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอแต่ความสัมพันธ์ในระดับ โครงสร้างจะยังไม่เปลี่ยนแปลงไปทั้งนี้เพราะว่าอาจมีความสัมพันธ์ใหม่ที่ถือปฏิบัติเกิดขึ้นมาแทนที่ ทำให้สังคมอยู่ในสภาพที่สมดุลเคลื่อนที่ต่อไปได้ นอกจากนี้สังคมที่ไม่มีการติดต่อกับสังคมอื่นแล้วอาจไม่มีการเปลี่ยนแปลงอะไรเลย ทั้งนี้เป็นเพราะยังไม่เห็นตัวอย่างการเปลี่ยนแปลง ไม่เห็นตัวอย่างของสังคมอื่นที่ดีหรือที่แตกต่างไปจากตน การไม่เห็นตัวอย่างมีผลทำให้ไม่มีการแปลงสภาพแวดล้อมดั้งเดิมของตนอีกด้วย อาทิเช่น สังคมดั้งเดิมในทวีปแอฟริกา หรือชาวเกาะบางแห่งในมหาสมุทรแปซิฟิก เป็นต้น

ระดับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างน้อยมีด้วยกัน 2 ระดับ คือ

1. ระดับกลุ่มคนย่อยๆ เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของกลุ่มคนบางกลุ่ม ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกลุ่มอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงปทัสถานและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมได้
2. ระดับสถาบันหรือระดับองค์การ การเปลี่ยนแปลงระดับนี้เกิดจากการเปลี่ยนแปลงในสถาบันครอบครัว สถาบันทางเศรษฐกิจหรือสถาบันการเมืองและการปกครอง เป็นต้น และการเปลี่ยนแปลงในระดับนี้จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของสังคมได้เช่นเดียวกัน

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการพัฒนา

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมิใช่เป็นการเปลี่ยนด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงของทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจและการเมือง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจก็เป็นการเปลี่ยนแปลงในการผลิตการแจกจ่ายเศรษฐกิจและสวัสดิการในบรรดาสมาชิกของสังคมเหล่านี้ ซึ่งเราอาจจะมองเห็นได้ในรูปของวัฏจักร ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองนั้นเป็นไปในระบบของการครอบครองอำนาจและการใช้อำนาจของสมาชิกสังคมนั้นซึ่งค่อนข้างนามธรรมแต่ก็อาจมองเห็นได้ในรูปของแบบอย่างหรือระบบของการมีอำนาจ เช่น การปกครองในระบอบประชาธิปไตย สังคมนิยมหรือเผด็จการ เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งอาจส่งผลสะท้อนต่อเนื่องกันไปเป็นลูกโซ่และผลสรุปก็คือเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในเมื่อเราถือว่าสังคมก็คือพฤติกรรมของคนในสังคมนั้น ได้ปฏิบัติต่อกัน การเปลี่ยนแปลงจากเวลาหนึ่งถึงอีกเวลาหนึ่งซึ่งเป็นอัตราการเปลี่ยนแปลงที่ไม่มีการควบคุมเร่งรัดและมีได้มีเป้าหมายแต่อย่างใด เราเรียกว่า “วิวัฒนาการ” การวิวัฒนาการทางสังคมจึงอาจเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ต้องการหรือไม่ต้องการก็ได้ แต่การเปลี่ยนแปลงที่สังคมของเรากำลังต้องการก็คือ การเปลี่ยนแปลงที่เรียกว่า “การพัฒนา” (Development) ทั้งนี้ก็เพราะว่าการพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ได้กำหนดทิศทางและจุดมุ่งหมายรวมทั้งการควบคุมอัตราการเปลี่ยนแปลงไว้ตามระยะเวลาที่สามารถกำหนดได้ด้วย

เครื่องชี้การเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงคือ การเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างของสิ่งหนึ่งเมื่อเวลาต่างกัน สิ่งที่จะต้องพิจารณาก็คือ เราทราบได้อย่างไรว่าสังคมมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ในการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า เรามุ่งพิจารณาในระดับพฤติกรรมของบุคคล คือ การประพฤติปฏิบัติของบุคคลหรือกลุ่มคนนั่นเอง ซึ่งพฤติกรรมที่แสดงออกนั้นจะมีลักษณะบทบาท (Role) ที่ถูกกำหนดโดยสถานภาพทางสังคมจะนั้นบทบาทที่แสดงออกจึงเป็นเครื่องชี้บ่งให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายความว่าคนและกลุ่มคนในสังคมต่างก็มีสถานภาพต่างๆ กัน พฤติกรรมที่แสดงออกจะสอดคล้องกับบทบาทที่กลายเป็นสถาบันแล้ว (Institutionalized ideal role) อันจะเป็นรากฐานที่คาดหวังได้ว่าควรจะมีบทบาทอย่างไรบ้างและเมื่อใดบทบาทอันหนึ่งได้แปรเปลี่ยนไปในระยะเวลาที่แตกต่างกันไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างในด้านปริมาณหรือคุณภาพหรือทั้งสองอย่างก็ตามเมื่อนั้นแสดงว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นแล้ว ตัวอย่างเช่น เมื่อสมัยก่อนสถานภาพหลักของหญิงไทยเป็นแม่บ้าน บทบาทก็คือดูแลบ้าน ดูแลลูกๆ แต่ในสภาพปัจจุบัน สถานภาพหญิงไทยไม่ได้เป็นแม่บ้านเพียงอย่างเดียว อาจเป็นครู ผู้จัดการบริษัท รัฐมนตรี

๑๗๗ บทบาทของหญิงไทยก็มีมากขึ้น นั่นแสดงให้เห็นว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นแล้ว หรือในการสอนของครูอาจารย์ในสมัยก่อนนั้น ครูส่วนใหญ่จะสอน โดยการพูดและเขียน แต่ในปัจจุบัน บทบาทนั้น ได้เปลี่ยนแปลงไป ครูสอนด้วยอุปกรณ์ทันสมัยชนิดต่างๆ นอกไปจากการพูดและเขียน มีการใช้วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ ฯลฯ เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางคุณภาพของ บทบาทครูเกิดขึ้นแล้ว

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมใดๆ ก็ตาม ก่อนจะมีการเปลี่ยนแปลงนั้นจะมีลักษณะกลายเป็น สถาบันเสียก่อน (Institutionalize) ซึ่งย่อมเป็นผลจากการต่อสู้กันระหว่างพลังทางสังคมที่ต่อสู้เพื่อ การเปลี่ยนแปลงนั้นกับพลังทางสังคมที่ไม่ต้องการการเปลี่ยนแปลงซึ่งก็ย่อมเป็นผลมาจากการ ประดิษฐ์คิดค้น (Invention) การขัดแย้ง (Conflict) การแข่งขัน (Competition) การปรับปรุง (Assimilation) หรือการประสานและร่วมมือกัน (Cooperation) เป็นพลังแห่งการเปลี่ยนแปลง และ แรงต้านการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการอบรมสั่งสอนให้อยู่ในกรอบธรรมเนียมประเพณี (Socialization and Enculturation) หรือการควบคุมทางสังคม (Social control) เมื่อใดแรงของการ เปลี่ยนแปลงมีมากกว่าก็จะนำมาซึ่งลักษณะของสถาบัน (Institution) เมื่อนั้นเราจึงถือว่าสังคมได้มีการ เปลี่ยนแปลงและเมื่อใดได้มีกิจกรรม (Activity) เพื่อการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ต้องการและ สัมฤทธิ์ผลในระยะเวลาที่หวังถือได้ว่าได้มีการพัฒนาเกิดขึ้นแล้ว

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

โดยที่นักสังคมวิทยา มานุษยวิทยา มองสังคมเป็นระบบกระทำการ (System of Action) การ เปลี่ยนแปลงใดๆ ที่จะเกิดขึ้นในระบบสังคมหนึ่งๆ ก็ย่อมจะสามารถพิจารณาสาเหตุออกได้เป็น 2 ประการใหญ่ๆ ดังต่อไปนี้

1. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้นมีสาเหตุมาจากภายในระบบของสังคมเอง
2. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้นมีสาเหตุมาจากภายนอกของระบบของสังคม

1. การเปลี่ยนแปลงที่มีสาเหตุขึ้นมาจากภายในของระบบสังคม

การเปลี่ยนแปลงที่มีสาเหตุขึ้นมาจากภายในของระบบสังคมนั้นก็คือการเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่เกิดขึ้นจากการทำงานของระบบเอง ไม่มีพลังภายนอกเข้ามาบีบบังคับ และตัวการสำคัญที่ทำให้ เกิดการเปลี่ยนแปลงนี้ยังแบ่งออกได้เป็น 2 ประการคือ

ก. การประดิษฐ์คิดค้น (Invention) ในสังคมการประดิษฐ์คิดค้นนี้เป็นการนำเอาเทคนิค วิธีการหรือความคิดที่มีอยู่เดิมมาผสมผสานกับความรู้ใหม่ๆ เป็นการ ใช้ความรู้ที่มีอยู่เดิมแล้วสร้าง สิ่งใหม่ขึ้นมาการประดิษฐ์คิดค้นเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อย

ไป คือมีการผสมผสานปรับปรุงอย่างต่อเนื่องกัน การประดิษฐ์คิดค้นนี้ยังจำแนกออกไปได้อีก 2 ประการ คือ การประดิษฐ์คิดค้นทางวัตถุ (Technological invention) อันได้แก่ รถยนต์ โทรทัศน์ เครื่องบิน หรือเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ในชีวิตประจำวัน และการประดิษฐ์คิดค้นทางสังคม (Social invention) ได้แก่ การคิดสร้างกฎหมายใหม่ๆ ขนบประเพณีหรือธรรมเนียมใหม่ๆ ลัทธิศาสนาใหม่ๆ ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีผลทำให้การดำเนินชีวิตในสังคมนั้นเปลี่ยนแปลงไป

อย่างไรก็ตามการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ๆ ขึ้นมาไม่ว่าจะเป็นในด้านวัตถุหรือทางสังคมก็ตามก็ไม่ใช่ง่าย ในสังคมต่างๆ นั้นนักคิดเหล่านี้มีไม่มากนัก ดังนั้นผลกระทบที่จะทำให้เกิดเปลี่ยนแปลงจากภายในสังคมนั้นๆ เองจึงมีน้อย

ข. การอบรมสั่งสอนสมาชิกใหม่ของสังคมได้อย่างไม่ครบถ้วน (Imperfect socialization) การอบรมสั่งสอนสมาชิกผู้เยาว์ของสังคมนั้นแต่เดิมมาเป็นหน้าที่ของครอบครัว โดยเฉพาะแต่ในสภาพปัจจุบันได้มีสถาบันการศึกษารับช่วงไปอบรมสั่งสอนอีกที่หนึ่ง ทั้งนี้เพราะว่าสภาพเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบันได้ทำให้พ่อแม่ต้องออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อหาเลี้ยงครอบครัวมากขึ้น จะกลับบ้านก็เย็นค่ำ เวลาที่จะได้พบปะพูดจาอบรมสั่งสอนบุตรหลานก็มีน้อยลง ภาวะนี้จึงไปตกอยู่กับคนแก่ คนใช้ และโรงเรียน สำหรับกรณีโรงเรียนนั้นถ้าสถาบันการศึกษาอันเป็นที่หวังของพ่อแม่ได้ละเลยในหน้าที่นี้ ก็ย่อมทำให้ผู้เยาว์ที่จะเป็นสมาชิกของสังคมต่อไปขาดความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรมของสังคม อันมีผลต่อพฤติกรรมที่จะเปลี่ยนแปลงไปได้

นอกจากนี้ในบางครั้งพ่อแม่ที่เป็นผู้ให้การอบรมสั่งสอนผู้เยาว์โดยตรงออกไปทำงานนอกบ้านและคงทิ้งให้บุตรหลานของตนต้องอยู่กับคนแก่ที่เป็น ปู่ ย่า ตา ยาย หรือคนรับใช้จะทำให้เด็กขาดความรัก ความอบอุ่น และอาจเลียนแบบนิสัยของ ปู่ ย่า ตา ยาย อันเป็นการเลียนแบบพฤติกรรมชั่วร้าย กล่าวคือเกิดการปลูกฝังลักษณะคนรุ่นใหม่วัฒนธรรมของคนรุ่นเก่า ทำให้คนรุ่นใหม่เรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมไม่ถูกต้อง ซึ่งจะมีผลต่อพฤติกรรมที่ไม่สอดคล้องกับสังคมที่เขาจะมีชีวิตอยู่ต่อไปในอนาคตได้ เพราะฉะนั้นเราจะสังเกตได้ แม้ว่าสังคมนั้นๆ จะไม่มีการประดิษฐ์คิดค้นอะไรเลย แต่สังคมก็ยังมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ดี เพราะสาเหตุอันเนื่องมาจากการอบรมสั่งสอนที่ไม่สมบูรณ์นั่นเอง

2. การเปลี่ยนแปลงที่มีสาเหตุมาจากภายนอกระบบสังคม

การเปลี่ยนแปลงที่มีสาเหตุจากภายนอกระบบสังคมนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการติดต่อกันอันเป็นกระบวนการที่มีทั้งการให้และการรับ ทั้งนี้เพราะว่าตามปกติจะมีการปะทะสังสรรค์กันระหว่างวัฒนธรรมของแต่ละสังคมที่เข้ามาติดต่อกัน การเปลี่ยนแปลงจากสาเหตุนี้ปรากฏให้เห็นหลายรูปแบบ ซึ่งในที่นี้จะจำแนกออก 2 ประการ คือ

ก. การแพร่กระจาย (Diffusion) การแพร่กระจายหมายถึงการที่วัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งกระจายไปสู่สังคมอื่น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมส่วนใหญ่จะมาจากการแพร่กระจาย ตัวอย่างเช่น ในสังคมไทยได้รับเอาการแพร่กระจายของวัฒนธรรมตะวันตกในเรื่องเกี่ยวกับการแต่งกาย สวมเสื้อนอก ผูกเนคไท สวมกระโปรง สวมรองเท้าส้นสูง หรือการที่คนไทยรับเอาการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมอินเดียในด้านพระพุทธศาสนา รับเอาค่านิยมในด้านความขยันอดทน การเอาประโยชน์จากคนอื่นจากวัฒนธรรมจีน เป็นต้น

การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมมีทั้งในด้านวัตถุและที่ไม่ใช่วัตถุ การที่วัฒนธรรมแตกต่างกันมาปะทะกันก็จะเกิดการเปรียบเทียบและวัฒนธรรมเด่นก็จะแผ่กระจายออกไปเมื่อคนส่วนใหญ่เห็นว่าดีก็จะรับเอามาปฏิบัติโดยเฉพาะวัฒนธรรมทางด้านวัตถุนั้นง่ายกว่าวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ นอกจากนี้การสื่อสารการคมนาคมที่สะดวกรวดเร็วในปัจจุบันมีส่วนช่วยทำให้การแพร่กระจายเป็นไปอย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น

ข. การยืมทางวัฒนธรรม (Cultural borrowing) ในปัจจุบันได้มีการขยืมกันทางวัฒนธรรมระหว่างมิตรประเทศ การยืมวัฒนธรรมนี้จะมีลักษณะของการแลกเปลี่ยน (Exchange) เมื่อมีการยืมแล้วก็จะมีการนำมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของสังคมนั้น ตัวอย่างเช่น สังคมไทยของเรในปัจจุบันได้มีการยืมวัฒนธรรมตะวันตกมาปรับใช้มากมาย ทั้งภาษาพูด การแต่งกาย ทัศนคติ ค่านิยม ลัทธิการปกครองแบบประชาธิปไตย รถยนต์ รวมทั้งเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ เป็นต้น วัฒนธรรมตะวันตกนี้เมื่อราวๆ 2,000 ปีมาแล้ว เมื่อเทียบกับวัฒนธรรมจีน อินเดีย และกรีก วัฒนธรรมตะวันตกยังค้อยอยู่มากวัฒนธรรมตะวันตกต้องยืมวัฒนธรรมกรีก และอินเดีย แต่มาในปัจจุบันนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปเพราะวัฒนธรรมตะวันตกเด่นขึ้นมาก เนื่องจากความเจริญทางเทคโนโลยีมีระบบวิชาการที่ก้าวหน้ากว่า วัฒนธรรมเด่นนี้ได้แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการใช้ประโยชน์ทางวิชาการได้ดีมาก อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมเด่นสมัยหนึ่งอาจเป็นวัฒนธรรมค้อยอีกสมัยหนึ่งก็ได้

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตจากการสร้างสถานีขนส่งด้วยสายพานได้ศึกษา งานวิจัยถึงผลกระทบของผลกระทบทางสังคมในโครงการต่างๆ ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคม วิถีชีวิตประชาชนและสิ่งแวดล้อมในด้านต่างๆ พบดังนี้

สายลดา ลดาวัลย์ ณ อยุธยา (2542) ได้ศึกษาคุณภาพชีวิตของราษฎรอพยพหลังการก่อสร้างเขื่อนสิริกิติ์ พบว่าคุณภาพด้านวัตถุนิสัย ได้แก่ มาตรฐานความจำเป็นพื้นฐานที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 7 ด้านจิตวิสัย ได้แก่ ความพึงพอใจในสภาพความเป็นอยู่และโอกาสใน

ด้านต่างๆ ความพอใจในชีวิตของตนเอง (อัตมโนทัศน์) นอกจากนี้การศึกษาได้พบว่า คุณภาพชีวิตของราษฎรอพยพทั้ง 4 ตำบลผ่านเกณฑ์มาตรฐาน จปฐ. ตามที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 เพียงบางข้อ ข้อซึ่งไม่ผ่านเป็นปัจจัยชีวิตด้านสุขอนามัยและสาธารณสุข ด้านการศึกษาและปัญหาสังคมถึงแม้ว่าราษฎรอพยพ ไม่มีคุณภาพชีวิตตามเกณฑ์มาตรฐาน จปฐ. แต่พวกเขามีความพึงพอใจในสภาพความเป็นอยู่และชีวิตของตนเองและปัจจัยส่วนบุคคลที่มีผลต่อความพึงพอใจในคุณภาพชีวิต ได้แก่ เพศ และรายได้ และศักดิ์ชัย ทวีศักดิ์ (2531) ได้ศึกษาคุณภาพชีวิตของประชาชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พบว่า องค์ประกอบสำคัญของคุณภาพชีวิตมีจำนวนทั้งสิ้น 17 ปัจจัย เรียงตามลำดับ ได้แก่ รายได้ ชีวิตครอบครัว ที่อยู่อาศัย การมีงานทำ สุขภาพพลานามัย อุปกรณ์เครื่องใช้ภายในบ้าน อุปกรณ์ในการประกอบอาชีพ การสาธารณสุข โภค อาหาร การศึกษา การมีคุณธรรม ความสัมพันธ์กับเพื่อนและสังคม ที่ดิน การประกอบอาชีพ การประหยัด การไม่มีหนี้สิน ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และการพักผ่อนหย่อนใจ

มนัส สุวรรณและคณะ (2539) ศึกษาผลกระทบของโครงสร้างทางเศรษฐกิจ (แบบใหม่) ที่มีต่อวิถีชีวิต (ปัจจุบัน) ของประชากรในภาคเหนือ โดยเลือกศึกษาจากตัวอย่าง 3 กรณี คือ หัตถอุตสาหกรรมไม้แกะสลักบ้านถวายจังหวัดเชียงใหม่ นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ จังหวัดลำพูน และการท่องเที่ยวจังหวัดแม่ฮ่องสอน ผลการศึกษาเมื่อพิจารณาโดยภาพรวมพบว่าการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจมีผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบต่อวิถีชีวิตของประชาชนที่เกี่ยวข้องที่ชัดเจนเป็นพิเศษคือ ประชากรผู้มีส่วนใช้แรงงานมีฐานะทางเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นในทางตรงกันข้ามพบว่า โครงสร้างทางเศรษฐกิจแบบใหม่ได้ทำให้สภาพสังคมและวัฒนธรรมหลายอย่างชุมชนเปลี่ยนไป เช่นความผูกพันทางเครือญาติเริ่มเสื่อม การมีส่วนร่วมกิจกรรมของสังคมลดลง และปัญหาด้านสุขภาพอนามัยเริ่มปรากฏเด่นชัดมากขึ้นในหมู่ประชาชนผู้ใช้แรงงาน

แสงอรุณ เจริญจันทร์แดง (2542) ศึกษาเรื่องผลกระทบทางสังคมของการอพยพประชาชนเนื่องจากการขยายเหมืองลิกไนต์แม่เมาะสำหรับ โรงไฟฟ้าเครื่องที่ 8 และ 9 อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนเมาะหลวงได้รับการอพยพจากการขยายเหมืองลิกไนต์ฯ คนในชุมชนได้รับผลกระทบทางสังคมด้านลบเนื่องจากหน่วยงานที่รับผิดชอบการอพยพชุมชนมิได้คำนึงถึงผลกระทบทางสังคมที่ชุมชน ดังนั้นการเตรียมการอพยพมิได้มีการศึกษาถึงวิถีชีวิตชุมชน ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน เกิดความขัดแย้งจากการจัดการชุมชนระหว่างคนในท้องถิ่นเดิมกับผู้ที่มาอยู่ใหม่ ทำให้ชุมชนเมาะหลวงกลายเป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมที่เปราะบางและต้องใช้เวลาในการพยายามที่จะทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมดีขึ้นเพื่อให้เป็นชุมชนที่เข้มแข็งภายใต้บริบทที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการเกิดความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดี

สินธุ์ สโรบล (2527) ศึกษาเรื่อง ผลกระทบทางเศรษฐกิจสังคมของการพัฒนาที่ดินและแหล่งน้ำในบริเวณ โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ การศึกษาเฉพาะกรณีตำบลช่างเคิ่ง อำเภอแม่แจ่ม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจสังคมของประชากร สภาพการเพาะปลูกพืชหลักและการใช้ทรัพยากรในการผลิต ตลอดจนทัศนคติของประชากร ภายใต้การดำเนินงานทางด้านการพัฒนาที่ดินและแหล่งน้ำของ โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม และปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินงานทางด้านการพัฒนาดังกล่าว ผลการวิจัยพบว่า โครงการฯ ได้บรรลุเป้าหมายทางด้านเศรษฐกิจสังคมและการเกษตร กล่าวคือ ทางด้านเศรษฐกิจมีผลทำให้ประชาชนในเขตโครงการมีรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรเพิ่มขึ้น ทางด้านสังคมนั้นปรากฏว่าโครงการช่วยให้สุขภาพอนามัยของประชาชนดีขึ้น โดยพิจารณาจากการไปรับการรักษาพยาบาลจากแพทย์ ส่วนทางด้านการเกษตรนั้น โครงการได้บรรลุเป้าหมายทางด้าน การเพิ่มพื้นที่การเพาะปลูกและผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ที่ได้รับ โดยส่วนรวม ทางด้านทัศนคติของประชาชนนั้นปรากฏว่าการดำเนินงานในด้านต่างๆ ของโครงการมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านความเป็นอยู่และการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ สำหรับผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจสังคมและการเกษตรนั้น พบว่า ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อรายได้ทางการเกษตรของครัวเรือน ความเข้มข้นในการใช้ที่ดินทางการเกษตร การใช้ที่ดินเพื่อเพาะปลูกในฤดูแล้ง ได้แก่ ประเภทของคำแนะนำทางการเกษตรแผนใหม่ การพัฒนาที่ดินแบบขั้นบันไดดิน การพัฒนาที่ดินด้วยการใช้ปุ๋ย และประเภทของแหล่งน้ำที่ได้รับในฤดูแล้ง ส่วนปัจจัยที่มีผลกระทบต่อผลผลิตข้าวเฉลี่ยต่อไร่ และผลผลิตถั่วเหลืองเฉลี่ยต่อไร่ ได้แก่ ประเภทของคำแนะนำทางการเกษตรแผนใหม่ การพัฒนาที่ดินแบบขั้นบันไดดิน ประเภทของแหล่งน้ำที่ได้รับในฤดูฝนและในฤดูแล้ง สำหรับปัจจัยที่มีผลกระทบต่อทัศนคติของประชาชนนั้น ได้แก่ ประเภทของคำแนะนำทางการเกษตรแผนใหม่ การพัฒนาที่ดินแบบขั้นบันได การพัฒนาที่ดินด้วยการใช้ปุ๋ย และประเภทของแหล่งน้ำที่ได้รับในฤดูแล้ง

อัจฉรา สอนสมุทร (2543) ศึกษาเรื่อง ผลกระทบทางสังคม ภายหลังจากก่อสร้างโครงการฝายเชียงราย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงผลกระทบลักษณะสภาพสังคมและ เศรษฐกิจของประชาชน ทั้งที่อยู่บริเวณเหนือน้ำและท้ายน้ำของเขื่อนยาง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ที่เปลี่ยนไป หลังจากการดำเนินการ โครงการฝายเชียงราย บ้านป่าขาม อำเภอเมืองจังหวัดเชียงราย และทำการวิเคราะห์และประเมินผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชน ในพื้นที่วิจัยทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม รวมถึงความคิดเห็น ผู้ได้รับผลประโยชน์โดยตรงในพื้นที่จากการระบายน้ำ และปริมาณน้ำของโครงการฝายเชียงราย บ้านป่าขาม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

ผลการศึกษารูปได้ดังนี้ โครงการฝายเชียงรายได้ส่งผลกระทบต่อทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งผลที่ได้รับจากการดำเนินโครงการทั้งทางบวกและทางลบ และยัง

พบว่าประชากรตัวอย่างต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการโครงการฯ มีทั้งทางบวกและทางลบ และ ยังพบประชากรตัวอย่างต้องการมีส่วนร่วมในการจัดโครงการฯ ทั้งในการประเมินโครงการฯ ติดตามตรวจสอบและดำเนินการ

อัญญา คุวิบูลย์ศิลป์ (2545) ศึกษาเรื่อง ผลกระทบของปัญหาเขื่อนปากมูลต่อความมั่นคง แห่งชาติ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสาเหตุและความเป็นมาของปัญหาเขื่อนปากมูล เพื่อศึกษา ผลกระทบของปัญหาเขื่อนปากมูลที่มีต่อความมั่นคงของชาติ เพื่อศึกษาแนวโน้มของปัญหา และนำเสนอมาตรการในการยุติหรือบรรเทาปัญหานี้ต่อไปในอนาคต

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า 1) สาเหตุความเป็นมาของปัญหาเขื่อนปากมูลนั้นเกิดจากการมี อุดมการณ์ในการพัฒนาประเทศ ที่ต่างกัน การจัดการทรัพยากรแบบรวมศูนย์ การเพิกเฉยของรัฐ ต่อการรับฟังปัญหาและแก้ไขผลกระทบ การเห็นตัวอย่างความเดือดร้อนจากโครงการสร้างเขื่อน อื่นๆ ของรัฐมีผ่านมา เหล่านี้ ก่อให้เกิดความรู้สึกคับข้องใจ รวมทั้งความตื่นตัวต่อสิทธิชุมชน และ ความร่วมมือกันขององค์กรพันธมิตรกับสมาชิกคนจน จึงทำให้ประเด็นปากมูลขยายสู่สาธารณะ และยึดเชื้อจนถึงปัจจุบัน 2) ส่วนผลกระทบของปัญหาเขื่อนปากมูลที่มีต่อความมั่นคงของชาติ ในด้านต่างๆ พบว่า ด้านการเมือง การชุมนุมเรียกร้องและการเผชิญหน้ากันอย่างรุนแรง ระหว่าง กลุ่มที่คัดค้านกับกลุ่มผู้สนับสนุนการสร้างเขื่อน กระทบกระเทือนต่อความสงบเรียบร้อยของ ประเทศ และเสถียรภาพของรัฐบาลเนื่องจากไม่สามารถจัดการกับปัญหาความเดือดร้อนของ ประชาชนให้ หมดไปได้ ด้านสิ่งแวดล้อม เมื่อสร้างเขื่อนระบบนิเวศของลำน้ำมูลเปลี่ยนแปลงไป เกาะแก่งถูกทำลาย พืชผักสมุนไพรริมฝั่งถูกน้ำท่วม ปลาลดจำนวนลง กระทบต่อความมั่นคงด้าน อาหารอีกทั้งทรัพยากรเหล่านี้เป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญ เมื่อเสื่อมโทรมไป ย่อมกระทบต่อความ มั่นคงด้านเศรษฐกิจของชุมชน และส่งผลไปถึงความมั่นคงของสังคม-วัฒนธรรม ชุมชนล่มสลาย การโยกย้ายไปหาอาชีพภายนอกชุมชน ภูมิปัญหาท้องถิ่นสูญหายไป และที่สำคัญกระทบต่อความ มั่นคงทางด้านจิตใจ จะเห็นว่าชาวบ้านเป็นผู้ถูกกระทำมาโดยตลอด ฉะนั้นความมั่นคงของประเทศ จึงรวมถึงความมั่นคงของมนุษย์ด้วย 3) แนวโน้มของปัญหาเขื่อนปากมูลจะยังคงดำรงอยู่และมีการ ต่อสู้กันด้วยข้อมูล การศึกษาวิจัยมากขึ้น โดยเฉพาะประเด็นการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล ซึ่งผลการวิจัยที่เป็นกลางจากนักวิชาการ อาจเป็นทางออกที่ดีที่สุดขณะนี้ หากทั้งสองฝ่ายยอมรับ เหตุผลความจำเป็นของกันและกันมากขึ้น และหากผลการตัดสินใจของรัฐบาลไม่ได้เกิดจากการ ยอมรับอาจนำไปสู่การเรียกร้องให้ทุบเขื่อนทิ้งได้ในอนาคต ฉะนั้นการแก้ปัญหาคงจะมีการหันมา พุดคุยกันมากขึ้น และเนื่องจากปัญหานี้เป็นปัญหาเชิง โครงสร้าง สังคมจึงต้องมีการปรับเปลี่ยน โครงสร้างและค่านิยมบางประการ และที่สำคัญการแก้ปัญหาคงจะเกิดขึ้นต่อไป ควรคำนึงถึงวิถีชีวิต ของท้องถิ่นและคำนึงถึงการฟื้นฟูทางด้านจิตใจด้วย ดังนั้นในการดำเนินโครงการใดๆ ต่อไป

จึงต้องมีการประชาพิจารณ์ และสำรวจผลกระทบอย่างรอบด้าน รวมทั้งพิจารณาพลังงานด้านอื่นอีกด้วย

จากวรรณกรรมและแนวคิดที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นได้ว่าไม่ว่าการดำเนินโครงการใดๆ ย่อมมีส่วนทำให้เกิดผลกระทบทั้งในด้านบวกและด้านลบต่อประชาชนทั้งนั้น สิ่งที่น่าเป็นห่วงคือการพัฒนาจากโครงการต่างๆ สามารถยกระดับความเป็นอยู่ทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของประชาชนบางส่วนดีขึ้นแต่ในทางกลับกันบางส่วนกลับถูกมองข้าม สภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมวิถีชีวิตวัฒนธรรมเดิมๆ ของประชาชนไม่ถูกนำมาเป็นประเด็นหลักในการประเมินผลกระทบซึ่งปัญหาส่วนใหญ่ที่มักเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมปัจจุบันทำให้มองความสำคัญแต่ผิวเผิน ขาดการเอาใจใส่อย่างจริงจัง ทำให้สังคมวัฒนธรรมประเพณี และวิถีชีวิตเดิมๆ ถูกกลืนและหายไป อีกทั้งสภาพสิ่งแวดล้อมที่เป็นอยู่ไม่เกิดความยั่งยืนอย่างแท้จริงส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ล้มเหลว และสังคมที่ยั่งยืนก็อาจจะเป็นไปได้ยากหากไม่มีการจัดการที่ยั่งยืนและจริงจังบวกกับการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง ผู้วิจัยได้นำแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยข้างต้นใช้เป็นแนวทางศึกษาผลกระทบของโครงการก่อสร้างระบบขนส่งด้วยสายพาน เชียงใหม่-แม่ฮ่องสอน โดยจะใช้หลักการประเมินผลกระทบด้านสังคมเพื่อที่จะใช้คาดการณ์ผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่อาจเกิดขึ้นกับชุมชนในอนาคต ทั้งด้านการใช้ประโยชน์และคุณภาพชีวิตของประชาชนในเขตพื้นที่ที่ได้ทำการศึกษา

2.8 กรอบแนวคิดในการศึกษา/วิจัย

จากเอกสารและงานวิจัยที่ระบุข้างต้นนั้นผู้วิจัยได้นำแนวคิดต่างๆ ดังได้กล่าวมาแล้วมา กำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย ดังแผนภูมิ 1

แผนภูมิ 1 กรอบแนวคิดในการศึกษา/วิจัย